

Nyliberalisme på norsk

*Trygve J.B. Hoff og hans politiske linje som redaktør og
forfatter fra 1935 til 1965*

August Ågrimsønn Næss Tekrø

Masteroppgave
EKUL - Europeisk kultur
IDE4890 - Idéhistorie

Institutt for filosofi, ide- og kunsthistorie og klassiske språk
Det humanistiske fakultet

UNIVERSITETET I OSLO
Juni 2022

- Trygve Jacob Broch Hoff, fra *Mont Pèlerin Societys* arkiver, dato ukjent.

© August Ågrimsønn Næss Tekrø

2022

Nyliberalisme på norsk: Trygve J.B. Hoff og hans politiske linje som redaktør og forfatter fra 1935 til 1965

August Ågrimsønn Næss Tekrø

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

IV

Sammendrag

Trygve J.B. Hoff var en av få selverklærte nyliberalister allerede på 1930-tallet. Han kan sies å være en nyliberal ideolog som sto i ytterkanten av den norske politiske diskursen. Allikevel var næringslivsmagasinet *Farmand* hvor Hoff var redaktør en viktig og til dels innflytelsesrik stemme i den norske offentligheten. Denne oppgaven er en studie av den politiske linjen som Hoff fremmet og la til rette for i *Farmand* gjennom sin redaktørrolle fra 1935- til 1960-tallet, og i sine bøker. Dette er gjort gjennom en kontekstualiserende tilnærming til tekstene. Oppgaven fokuserer på et sett av spørsmål, nærmere bestemt forholdet mellom økonomisk og politisk frihet hos Hoff, hans syn på Arbeiderpartiet og på partiene på den borgerlige siden av politikken. Videre drøftes også Hoff's syn på forholdet mellom liberalisme og konservatisme, mellom økonomisk og kulturell liberalisme, og mellom liberalisme og demokrati.

Forord

Først må jeg takke Institutt for filosofi, ide- og kunsthistorie og klassiske språk, Universitetet i Oslo, for å gi denne idéhistoriestudenten en sjanse til å fordype seg videre da de tok meg inn på masterstudiet. Takk til alle forelesere og medstudenter ved instituttet som har gjort disse årene så berikende og øyeåpnende gjennom interessante fag og stimulerende diskusjoner. Turen til Roma vil for alltid være en dannelsesreise uten like og være noe jeg alltid vil huske.

Jeg vil gjerne gi min oppriktige takknemlighet til min veileder, Håkon Evju, som både har hjulpet med å finne gode innfallsvinkler og morsomme poengteringer, selv om vi begge trodde på et punkt at dette ikke skulle bære veien. Han har vært åpen for mine interesser innen idéhistorie og fikk meg til å føle meg smart nok til å fordype meg i dem. For det er jeg evig takknemlig.

Takk til Moxnes, Sand, Aastebøl, Martinussen, Aydar, Blix, Maliszewska, Gunnesdal, Mehlen, Vold, Hjerpbakk, Lekve, Delsett og Fjermedal for å vise meg at hardt arbeid kan være med å skape forandring.

Tusen takk for god hjelp, Birgitte Kjos Fonn, både direkte gjennom mailkorrespondanse og indirekte gjennom din gode artikkel om Hoff og Farmand.

Og takk til deg, Rebban, som har holdt ut å høre om gamle næringslivsmagasin og obskure norske skikkelser, og mas om store politiske linjer. Takk for at du har overlevd tastetrykking langt ut på natten og lange foredrag om noe du i grunn ikke interesserer deg i. Takk for at du er så god mot meg og kattene.

Til slutt vil jeg gi min dypeste takk til min familie og venner som gjør livet verdt å leve. Ingen nevnt, ingen glemt.

Spesielt takk til min mor, Ingvild Næss, som alltid har oppmuntret meg til å følge mitt hjerte, og min far, Rolf Ågrim Tekrø, som – selv om han lever et kunstnerliv – alltid har poengtert viktigheten med å få en god utdanning. Og Nettis, for gode samtaler langt ut i nattetimene. Og min farmor, Ranveig Synnøve Tekrø – den mest strålende og godhjertede personen jeg kjenner. Og takk til han Gamlefar og a' Bæssmor for god latter og fine historier.

Jeg dedikerer denne oppgaven til Hans Thorolf Tekrø.

August Ågrimsønn Næss Tekrø
Oslo, juni, 2022.

Innholdsfortegnelse

Innhold

Sammendrag.....	V
Forord	VII
Innholdsfortegnelse	IX
1 Innledning	1
1.1 Korpus	2
1.2 Metode, litteratur og struktur	4
2 Hva er nyliberalisme?	6
3 Hvem var Trygve Jacob Broch Hoff?.....	11
3.1 Fange 2637.....	14
3.2 «Mer enn en samfunnsøkonom»	14
4 Hva var Farmand?.....	17
4.1 Redaksjonell linje.....	18
4.2 Bidragsytere	20
5 Hoff som redaktør.....	22
5.1 Økonomisk og politisk frihet – veien til frihet.....	23
5.2 Sosialdemokratiet – «Den indre fiende»	30
5.3 Ikke-sosialistiske partier – «svikerne»	35
6 Hoff's forfatterskap og liberalisme – Liberokratiets vei.....	40
6.1 «Det beste av liberalisme, demokrati og aristokrati»	42
6.2 Et liberalt dilemma	46
6.3 Liberal, men ikke i en kulturell forstand	49
7 Konklusjoner og sluttkommentarer	52
Litteraturliste.....	57

1 Innledning

Denne oppgaven er en studie av Trygve J.B. Hoffs bøker, og tekster og lederartikler i næringslivsmagasinet *Farmand* i lys av Hoffs egne politiske tekning. Hoff levde i en tid (1895–1982) da det politiske livet i Norge var sterkt preget av en felles konsensus om at staten skulle brukes som et verktøy for å bygge landet, og være en aktiv aktør i økonomien og for å forbedre livene til folk flest. Her var Hoff og hans næringslivsmagasin et toneangivende organ i opposisjon og en av få konsekvente motstandere til den politikken som til enhver tid var førende. Hoffs kritikk var polemisk og ofte var den basert på hans egne teoretiske samfunnssystem som han kalte *liberokrati* – som i hans egne øyne var en gren av *nyliberalismen* satt i system. Slikt sett kan man se på Hoff som en politisk opposisjonell. Nyliberalismen blir dermed brukt som en politisk-ideologisk bakgrunn for oppgaven fordi den delvis blir assosiert med Hoff, og fordi Hoff til dels aktiv tar i bruk denne merkelappen om seg selv. Men hvem var Trygve J.B. Hoff? Hva mente han? På hvilken måte bedrev han polemikk? Hvilken betydning la han i «den nye liberalismen»? Og hva var egentlig hans politiske prosjekt? Dette er overordnede temaer for denne masteroppgaven.

Farmand var ikke bare et næringslivsmagasin, men etter at Hoff tok over redaktørrollen i 1935, var det også et prosjekt som uttrykte at det skulle kjempe for «næringslivets frihet» og endre samtidens intellektuelle og politiske liv. Hoff var selverklært nyliberal¹ og miljøet i og rundt *Farmand* var en gruppe næringselite med varierende bakgrunn som alle delvis delte samme mål. Denne gruppen deltok i offentligheten på forskjellige måter, men det er ingen tvil om at Hoffs *Farmand* som tidsskrift var deres fremste redskap for å fremme sine egne idéer og sånn sett deres beste våpen for å påvirke samfunnsdebatten. *Farmand* var et prosjekt som hadde som mål å fremme en nyliberalistisk forståelse av liberalismen – en forståelse hvor, blant annet, økonomisk frihet er en forutsetning for den politiske friheten.

Men hvordan skal man studere et magasin? Hva slags studieobjekt er det man egentlig tar i bruk? Det er selvsagt ikke et enkelt svar på disse spørsmålene. Det er ingen hemmelighet at svarene vil variere ut ifra hva slags problemstillinger man velger å undersøke og i all hovedsak ut ifra hvilket fagfelt studiene utspringer fra. Man kan velge å bruke magasinene som undersøkes til å belyse forskjellige temaer, men man kan jo også studere disse som en publikasjonsform i seg selv. Man kan alltid se på dette med hjelp av litteraturvitenskapelige metoder, men man kan også studere dem filosofisk eller i medievitenskapelig øyemed. Men

¹ Se kapittel 6 i denne oppgaven.

kanskje mest relevant for denne oppgaven: de kan studeres historisk eller mer spesifikt *idéhistorisk*.

Et magasin er mer enn bare én ting. Næringslivsmagasinet som studeres i denne masteroppgaven, *Farmand*, ble utgitt nesten ukentlig i 98 år fra 1891 til 1989, men unntak av krigsårene 1940-1945. Det ble gjennom årenes løp skrevet tusenvis av artikler, dikt, debattinnlegg, bokanmeldelser, og økonomianalyser fra opptil hundrevis av forskjellige forfattere. Artiklene i *Farmand* er tallrike og varierer i stor grad rundt forskjellige temaer og samtidige hendelser. Er det ikke slik at ved å se på dette at man blir bombardert av en kakofoni av forskjellige tekster, debatter og diskurser slik at det nesten er umulig å fastholde det som et helhetlig studieobjekt?

Her er svaret både ja og nei. Selvsagt kan variasjonen i alt dette gjøre det omfattende og vanskelig å håndtere som studieobjekt. Jeg mener allikevel at det er mulig å se på dette som en helhet med å se på noe av det som holder alt sammen, med andre ord at næringslivsmagasinet har noen overordnede idéer som lar seg tematisere. Derfor vil jeg i denne masteroppgaven se på redaktøren Trygve Jacob Broch Hoff's lederartikler i *Farmand* – da disse ofte setter tonen for hva som ellers skrives og debatteres i magasinet, og preger store deler av de overordnede temaene som kommer til syne. Gjennom disse valgene av redaksjonell profil, gjennom å sette søkelys på bestemte temaer, og hvordan disse temaene ble behandlet, inntok Hoff og *Farmand* en posisjon som en aktiv aktør i norsk offentlighet og forsøkte å påvirke den norske samfunnsdebatten og endre det politiske landskapet.

1.1 Korpus

Denne oppgaven er, som nevnt, i en stor grad en studie av Hoff's tekster og Hoff's lederartikler i *Farmand*. Derfor har jeg tatt utgangspunkt i *Farmand* fra da Hoff var redaktør for bladet. Hoff tok over redaktørsetet i 1935. Innsamlingen av tekstkorpuset har foregått ved å besøke Nasjonalbiblioteket og sett på deres arkiv av *Farmand*. På grunn av mengden innsamlet data, og oppgavens lengde, må jeg begrense meg noe. Derfor er lederartiklene i all hovedsak hentet fra to-tre forskjellige måneder i året, hvert femte år, fra 1935 til omtrent 1965.

Jeg har også lest Hoff's artikler i Dagbladet og Tidens tegn på 1920-tallet, selv om disse i liten grad brukes i denne oppgaven. Jeg har, som en del av denne studien, også lest Hoff's kommentarer i andre utgivelser, eller i andre aviser, spesielt i de tilfeller hvor disse ble referert i de utvalgte lederartiklene fra Hoff i *Farmand*, da disse i noen tilfeller har supplert skildringene

av temaene han tok opp i lederartiklene sine. Dette er brukt i oppgaven som en kontrollsjekk og i mine funn har jeg oppdaget svært lite avvik. Disse artiklene er ikke brukt i oppgaven.

Hoff har også et privat arkiv liggende i Norge, det hadde vært særlig interessant å ta i bruk dette, men på grunn av tidsfristen som er satt for denne oppgaven, hadde dette vært en noe håpløs affære med all det byråkratiske som følger med – for ikke å nevne den tid det hadde tatt å katalogisere og organisere arkivet. Derfor er ikke dette arkivet inkludert i oppgaven.

For å sikre at det antallet artikler som har blitt studert – ja, det vil si litt over 100 i alt – ikke skulle vise seg å gi et forvrengt inntrykk av Hoff's meninger og forfatterskap, har jeg også lest boka *Tanker og idéer* som ble utgitt i forbindelse med Hoff's 80-årsdag i 1975. Boka inneholder mange utdrag fra Hoff's forskjellige tekster, og man må anta at utdragene som er samlet i denne boka – både fra *Farmand*, men også fra andre steder – ble valgt fordi de ble ansett for å være *særlig* representative for det budskapet Hoff prøvde å formidle, men man kan også se for seg at boka var et forsøk fra Hoff på å skjule sine spor. Med det mener jeg at denne boka er et forsøk fra Hoff på å skape sitt eget ettermæle med tanke på hvordan han selv ville bli husket. Jeg har allikevel valgt å la tvile komme Hoff til gode, og brukt dette også som en kontroll. Jeg har også lest Hoff's bok *Fred og fremtid – liberokratiets vei* fra 1945. Dette verket fungerer som en kombinasjon av en politisk filosofi og som Hoff's egne nyliberalistiske manifest. Og denne boka er brukt for å videre forstå Hoff's politiske forståelse.

Medietekster er umiddelbare reaksjoner på pågående hendelser, og trenger noen ganger mer kontekstualisering – og dermed har begge disse bøkene blitt brukt som et supplement og som en slags kontroll, og hjulpet med å bidra til mine forsøk på å tegne et bilde av Hoff som er så nøyaktig som overhodet mulig. Jeg føler at dette gir et godt utgangspunkt for å få en bedre forståelse av Hoff og *Farmand's* overordnede prosjekt. Til slutt er det jo viktig å påpeke at jeg har basert oppgaven min på det lille som finnes av andre studier om Hoff og *Farmand*, og på annen relevant litteratur. Her vil jeg spesielt påpeke at jeg har tatt i bruk Birgitte Kjos Fonns tidligere forskning som et godt hjelpemiddel, men jeg utdyper, utbroderer og gjør en bredere analyse. Kjos Fonn ser også på Hoff's lederartikler, men har en annen teoretisk tilnærming enn det jeg foretar meg.

Jeg har gjort et bevisst valg ved å ikke utvide studien min utover siste halvdel av 1960-tallet. Dette er fordi mange av lederartiklene på dette tidspunktet ikke lenger bærer Hoff's umiskjennelige signatur. Det er viktig å fastslå at alle lederartiklene er usignerte, men Trygve J.B. Hoff hadde sin egne, lett gjenkjennelige stil. Derfor tar jeg forbehold om at det kan vise seg i ettertid at noen av lederartiklene som er inkludert, kan ha vært skrevet av noen andre.

1.2 Metode, litteratur og struktur

Min tilnærming i oppgaven er at jeg skal skrive om de politiske linjene som kommer til syne i Hoff's tekster. Linjene som jeg benytter meg av har jeg funnet ved nærlesning av de mange forskjellige lederartiklene fra Hoff og ved hjelp av deler av hans forfatterskap. Dette for å gi et godt bilde av og en bedre forståelse for Hoff's egne politiske overbevisning og hvilke debatter Hoff var en del av – og hvilke debatter han la til rette for i næringslivsmagasinet sitt – og en bedre forståelse for hans politiske linje.

Jeg kunne ha valgt å gå igjennom lederartiklene som analyseres kronologisk, men jeg mener det er mer hensiktsmessig å dele opp tematikken i overordnede temaer. Temaene er som følger: 1) økonomisk og politisk frihet, 2) Sosialdemokratiet (herunder også Arbeiderpartiet som helhet), og 3) ikke-sosialistiske partier. Grunnen til oppdelingen er gjort slik er fordi det kommer frem en klar sammenheng mellom Hoff's diskusjoner rundt forholdet mellom økonomisk frihet og liberal frihet, og hans syn på sosialdemokratiets «frarøvelse» av disse frihetene og hans syn på sosialistiske partier som fiender, og hvordan på samme tid de ikke-sosialistiske partiene også har sviktet i så henseende. Dette gir et godt tverrsnitt av de temaene som preget den overordnede debatten i store deler av *Farmands* levetid. Jeg har særlig sett på hvilke spørsmål Hoff stiller og hvilke svar han gir, hvordan han argumenterer for dette og jeg har sett på hvilken talemåte han benytter seg av.

Men hvordan bør alle disse tekstene forstås? Det finnes i all hovedsak to utgangspunkt. Man kan se på disse tekstene i lys av våre egen tid eller se på dem i lys av Hoff's egen tid. Jeg har valgt å se på Hoff i lys av hans egen tid. For å gjøre dette har jeg tatt i bruk litteraturen og tekstene av Hoff og hatt en tilnærming basert på *kontekstualisering*. Idéer og tekster for idéhistorikeren er historisk beliggende fenomener, og her er kontekst rammeverket som gjør dem forståelige. Det er en påstand om idéen og teksten som en historisk begivenhet. Denne analytiske handlingen – kontekstualisering – kan vi forstå som en rekonstruksjon av de relevante omstendighetene, der en tekst ble skrevet og lest, det vil si forforståelsene, intensjonene, språk, konvensjoner, eksterne begrensninger, begreper som informerte tekstforfatteren og som ga teksten sine muligheter og form, og som en rekonstruksjon av hva det var som gjorde den forståelig som tekst i sin tid.² Jeg tar også i bruk en *hermeneutisk* – det vil si forståelse og tolkning – tilnærming i oppgaven. Her vil jeg sette et særlig søkelys på Hoff's politiske overbevisning, retorikk og til en viss grad hans ideologiske utgangspunkt. Intensjonen

² Thorup, Mikkel. 2018. «Taget Ud Af sammenhæng - Om Kontekst i Idéhistorie». *Slagmark - Tidsskrift for idéhistorie*, nr. 67 (Mars), s. 77-108.

med tekstanalysen er dermed ikke å finne frem til en objektiv sannhet, men snarere å problematisere hvilke aspekter ved Hoff's tekster som kommer frem.

Alternativet er, som nevnt, å lese han i lys av *vår egen* tid. Det er mange som allerede har gjort. Eksempler på dette er Nordbakken og Hanisch & Sæther. Nordbakken har gitt ut en bok – *Liberale tenkere for vår tid* (2017) – hvor han plasserer Hoff i samme selskap som andre store liberale tenkere på 1900-tallet. Hanisch & Sæther er en duo som prøver å dra Hoff ut av det obskure og inn i en mye større viktighet i norsk etterkrigshistorie, og påstår blant annet at Hoff ble glemt og gjemt unna på grunn av politisk overbevisning.

Farene ved å lese tekstene til Hoff i lys av vår tid er mange, men det mest opplagte er kanskje at man ved å gjøre dette fort kan komme til skade for å tillegge Hoff meninger han ikke nødvendigvis sto for og analyserer dem med mer moderne problemstillinger som Hoff ikke har noe utgangspunkt å mene noe om. Særlig Nordbakken og Hanisch & Sæther har satt Hoff i en mye større kontekst og som sådan satt Hoff i en større kanon enn det som kanskje var tilfellet. De har først og fremst tatt utgangspunkt i Hoff som forfatter av bøker og lest og analysert disse, i stedet for å faktisk ta hensyn til hans hovedvirke som redaktør. Således har de sett på Hoff som en større økonomisk-filosofisk skikkelse på linje med Hayek og Friedman – i stedet for å se han for den debattanten og opposisjonelle personen i Norge som han først og fremst var.

Derimot er det viktig å gjenta – før vi beveger oss videre – at det er skrevet svært lite om både *Farmand* og Trygve J.B. Hoff fra tidligere. Og av det som allerede er skrevet, har det kommet frem i mine studier at mye av det er preget av halvsannheter eller direkte feil. For eksempel spesielt hvordan Hoff's bøker og tekster ble mottatt i hans egen samtid er sterkt overdrevent, når og hvor Hoff jobbet tidligere er misrepresentert, og særlig er det mye historisk ukorrekthet i gjengivelse av hvem som tok del i *Farmand*-prosjektet. Første del av denne oppgaven har som mål å rette på disse faktuelle feilene, slik at vi får et mest mulig korrekt bilde av Hoff og hans næringslivsmagasin. Noe påpekes i løpende tekst, men andre ting kommenteres i fotnotene. Deretter kommer analysedelen hvor jeg kommer til å se på det som er definert som problemstillinger i oppgaven, så avslutningsvis kommer en del med konklusjoner og sluttkommentarer.

2 Hva er nyliberalisme?

Nyliberalisme er et sentralt begrep i denne oppgaven derfor vil jeg i dette kapitlet gjøre rede for hva som ligger i dette begrepet, og hvilke problemer og aspekter som kan komme opp ved bruk av dette begrepet. Nyliberalisme er et politisk-filosofisk begrep som noen ganger også brukes innen makrohistorie som betegnelse på den periode vi nå lever i. Som et politisk-filosofisk begrep kan nyliberalisme studeres i et idéhistorisk perspektiv.

Begrepet *nyliberalisme* er ofte forbundet med ideologien og politikken til Ronald Reagan og Margaret Thatcher. Disse to verdenslederne som kom til makten på 1980-tallet, i henholdsvis USA og Storbritannia, var ansvarlige for overgangen til sine lands respektive økonomier fra keynesiansk til nyliberal³. De to lederne gjennomførte politikk som var basert på idéen om at staten ikke skulle blande seg inn i markedets beslutninger og dette ble sett på som en mer effektiv måte å drive økonomi på.

I løpet av de siste tiårene har begrepet nyliberalisme vært svært fremtredende i de politiske og sosiale debattene. Allikevel har ikke denne synligheten blitt etterfulgt av en tilsvarende innsats for å forstå dens opprinnelse og prosessen som førte til dens fremtreden.

Nyliberalisme er et veldig komplekst og mangfoldig konsept og fenomen – i den utstrekning at det kan være mer nøyaktig å snakke om flere «nyliberalismer». Det er viktig å påpeke at *alle* politiske konsepter består av uklarhet, forvirring og variasjoner, men man bør ikke avslå dem av den grunn. Det er først når man går igjennom sømmene og analyserer forskjellene og finner ut hvorfor og hvordan disse konseptene brukes forskjellig, at man virkelig kan få noe ut av dem. Men en av grunnene til at jeg velger å bruke *nyliberalisme* som begrep i nyere norsk historie, er for å vise til at dette ikke er noe som ble vedtatt politisk i Norge. Det tvetydige forholdet mellom nyliberalisme som ideologi på den ene siden og som praktisk politikk på den andre – som oftest analyseres under samme begrep – vil være temaet for denne delen av oppgaven.

På grunn av mangfoldet av nyliberale tanker betyr det at enhver definisjon av nyliberalismen nødvendigvis vil være delvis og omstridt. På bakgrunn av følgende analyse vil jeg imidlertid komme til å bruke en arbeidsdefinisjon på det politiske prosjektet «nyliberalisme» som den kontinuerlige utvidelsen av markeder og markedsavledede former for måling og evaluering på alle områder av samfunnslivet. Denne definisjonen er sterkt knyttet til

³ Mirowski, Philip; Plehwe, Dieter, *The Road from Mont Pèlerin: The Making of the Neoliberal Thought Collective*, 2009

prioriteringen av økonomisk frihet over politisk frihet – i den forstand at næringslivets frihet er en forutsetning for den politiske frihet. Et av de største problemene ved nyliberalismen er det faktum at det er svært få – eller det vil si nesten ingen – som selv vil vedkjenne seg som *nyliberal* eller bruker ordet i positiv forstand om seg selv og sitt filosofisk-politiske ståsted. Trygve Jacob Broch Hoff, derimot, var en av dem.⁴

Det ville vært en enkel oppgave å skrive om Hoff og hans rolle som aktør i norsk offentlighet og hans tekster sett i lys av «nyliberalismens historie» i Norge, om det bare var så enkelt at man kunne si at Hoff skrev nyliberale tekster i mellomkrigstiden og i etterkrigstiden som var ekstremt viktige i samtiden som en kontrast til det sosialdemokratiske prosjektet som foregikk. Tenk om det kunne ha vært så enkelt å si at Arbeiderpartiet og venstresiden innførte planøkonomi og velferdsstat i tiden etter andre verdenskrig, og på den måten bare skape mer og mer misnøye rundt politikken som ble ført, og derfor fikk Trygve J.B. Hoff mer og mer innflytelse, før da Høyre og høyresiden endelig tok til sansene og innførte markedsstyring og privatisering fra 1980-tallet etter å ha lest Hoff?⁵

Dessverre er det nok ikke alltid så enkelt. Når man går inn i det omfattende arbeidet som er gjort rundt historiseringen av nyliberalismen⁶, vil flere akademikere – med rette – påpeke at politikere både i Storbritannia og USA, fra henholdsvis Labour og The Democratic Party, være viktige aktører i det som kan beskrives som nyliberale prosesser i økonomien både før – og ikke minst – etter Thatcher og Reagan.^{7,8} I historien om det Ola Innset i sin bok velger å kalle *Markedsvendingen*⁹ i norsk politikk, kommer det frem at Arbeiderpartiet tidvis er en viktigere aktør enn Høyre for denne utviklingen, slik at utviklingen i Norge og historien om nyliberalismen i Norge ikke følger en banal og enkel politisk høyre-venstre-akse. Tvert imot, påstår Innset, er det umulig å forstå markedsvendingen uten å gå inn i både Arbeiderpartiets omfavelse av såkalt «tredjeveispolitikk» og også endringer i den økonomiske kompetansen hos økonomer i utformingen av praktisk politikk som lå til grunn i denne perioden.¹⁰

⁴ Spesielt i boken *Fred og Fremtid – liberokratiets vei* henviser Hoff flere ganger til det han kaller «nyliberalismen» eller «den nye liberalismen». Se kapittel 6 i oppgaven.

⁵ Ola Innset problematiserer også denne fortellingen om nyliberalisme i boken sin *Markedsvendingen*.

⁶ Slobodian, Quinn, «Globalists: The End of Empire and the Birth of Neoliberalism», *PANOECONOMICUS*, 2019, Vol. 66, 5, s. 687-694

⁷ Mirowski, Philip; Plehwe, Dieter, *The Road from Mont Pèlerin: The Making of the Neoliberal Thought Collective*, 2009

⁸ Innset, Ola, *Markedsvendingen*, s.11

⁹ Innset gjør et klokt poeng ut av det blir mer konkret å kalle det som skjer i Norge etter 1970-tallet som en markedsvending, i stedet for en nyliberalisering.

¹⁰ Innset skriver om dette i innledningen av boken sin, men se gjerne kapittelet «Høyrebølgen som fortsatte» i *Markedsvendingen*.

Og selv om jeg selv ikke har noen intensjoner om å gå dypere inn i dette i denne oppgaven, så er det ikke til å stikke under en stol at endringer i Arbeiderpartiet – og generelt i det økonomiske faget – reiser noen viktige og definerende spørsmål om hva nyliberalisme egentlig er, og på hvilken måte det kan være formålstjenlig å bruke begrepet for å forstå mer av de ideologiske diskusjonene fra mellomkrigstiden til den politiske utviklingen som foregikk i Norge etter 1970-tallet.¹¹

Som nevnt kan *nyliberalisme* være en vanskelig ideologi å definere fordi det kan tolkes på så mange måter. Man kan alltid peke tilbake til tenketanken *Mont Pèlerin Society* og si at «dette er nyliberalisme!», men problemet oppstår når man undersøker og finner ut at det også var forskjellige meninger mellom medlemmene av nettverket – som var en gruppe med en rekke ulike bakgrunner, ambisjoner og mål.¹² Og for å bruke Plehwes ord: nyliberalisme består av flere forskjellige skoler og varianter og er en «hovedideologi som er dårlig forstått, men tegner merkelig nok noe av dens enorme styrke fra denne uklarheten»¹³.

Innset gjør et smart trekk når han ved bruk av begrepet *nyliberalisme* skriver at det kan være formålstjenlig å skille mellom nyliberalisme som *ideologi* og som *analytisk begrep*.¹⁴ Han skriver «med «ideologi» menes her et presumptivt sammenhengende sett av politiske idéer som ligger til grunn for handlingene til en gruppe eller et individ i verden»¹⁵. Ideologi, i denne sammenhengen, må forstås – med andre ord – som noe man vedkjenner og anerkjenner ved seg selv – og er dermed ikke en form for «falsk bevissthet»¹⁶. Og slik man kan se ved å studere tekstene til medlemmene av det nyliberale nettverket som Hoff var med å etablere i 1947, bytter de på å bruke begrepet *nyliberalisme* med ord som «klassisk liberalisme», «libertarianisme» eller bare «liberalisme» om sine egne politiske standpunkter.¹⁷ Hoff bruker også noen ganger begreper som «ny-liberalisme», «den nye liberalismen», «liberal»¹⁸ og i noen tilfeller bare «liberalisme» – og enkelte ganger bruker han ikke et ord for det i det hele tatt, men definerer det han holder på med ved å vise til at det er noe annet enn «gammel-liberalismen» eller «den

¹¹ De aller fleste historikere og samfunnsvitere er enige om at noe har skjedd, men hva endringene har bestått i, i hvilken grad og om dette er noe skal forstås som en form for nyliberalisme, er noe mer omdiskutert.

¹² Innset, Ola, *Reinventing Liberalism - The Politics, Philosophy and Economics of Early Neoliberalism (1920-1947)*

¹³ Mirowski, Philip; Plehwe, Dieter, *The Road from Mont Pèlerin: The Making of the Neoliberal Thought Collective*, 2009, s. 1–3.

¹⁴ Innset, Ola, *Markedsvendingen*, s. 11

¹⁵ Innset, Ola, *Markedsvendingen*, s. 12

¹⁶ «Falsk bevissthet», uttrykket forbindes opprinnelig med Karl Marx og hans revolusjonslære. Marx hevdet at når proletariatet hadde andre oppfatninger om samfunnsforholdene under kapitalismen enn det som burde være i deres interesse ut fra en marxistisk klasseanalyse, var det fordi de var ofre for «borgerlig tenkning» eller falsk bevissthet.

¹⁷ Innset, Ola, *Markedsvendingen*, s. 12

¹⁸ Hoff, 1945

gamle liberalismen».¹⁹ Så det er ikke alltid at Hoff argumenterer for en «ny liberalisme», men han er klokkeklar i sin mening om at det alltid er *noe annet* enn «den gamle». Dermed kan man si at med sin tilknytning til *Mont Pèlerin Society*, og som jeg skal vise i denne oppgaven, var Trygve J.B. Hoff en nyliberal ideolog og brukte, blant annet, sin redaktørrolle for å legge til rette for nyliberal debatt²⁰ i Norge, og han propagerte offentlig for det politiske prosjektet som han var en del av.

Nyliberalisme som *analytisk begrep*, derimot, handler ikke for enhver pris om den nyliberale bevegelsen og nyliberale ideologer i forskjellige land og her i Norge, men det handler om endringer i den økonomiske politikken på et mer internasjonalt nivå i etterdønningene av den økonomiske krisen på 1970-tallet.²¹ Betydelige forandringer på makroøkonomisk politikk og organiseringen av «velferdsstaten» har ført til at markedsmekanismer stadig har fått større innslag i samfunnet i en lang rekke land. Innset poengterer at «[ved] flere tilfeller har nyliberale ideologer vært viktige inspirasjonskilder, mens mindre kjente aktører knyttet til det nyliberale nettverket har vært viktige pådrivere»²².

Derimot er det viktig å påpeke at nyliberalismen som et analytisk begrep dekker en lang historie. Innset tar, for eksempel, utgangspunkt i perioden fra 1970-tallet frem til vår egen tid i 2000-tallet og påpeker at det svært få – eller ingen – steder alle disse forandringene som nevnes kan spores direkte tilbake til *Mont Pèlerin Society*, Hoff og nyliberalisme som ideologi.²³ Det finnes ikke et bedre sted hvor dette er mer tydelig enn her i Norge – fordi den nyliberale bevegelsen har historisk hatt svært lite innflytelse.²⁴ Som Innset viser i boken sin har Norge allikevel vært igjennom like prosesser som andre land.²⁵

I den kritiske forskningslitteraturen om nyliberalisme omtales disse prosessene ofte som «nyliberalisme»²⁶, men for å avvise idéen om at Hoff og *Farmand* tok makten i Norge, eller på en eller annen måte utøvde makt på et skjult vis, er det viktig å forstå nyliberalisme som et begrep med flere lag av historisk betydning.²⁷ Det Innset definerer som markedsvendingen var

¹⁹ Se kapittel 6 i denne oppgaven.

²⁰ Se kapittel 5 og 6 i denne oppgaven.

²¹ Innset, Ola, *Markedsvendingen*, s. 12

²² Ibid,

²³ Ibid.

²⁴ Ibid.

²⁵ Se kapittel 5 «Høyrebølgen som fortsatte» i Ola Innsets *Markedsvending*

²⁶ Mirowski, Philip; Plehwe, Dieter, *The Road from Mont Pèlerin: The Making of the Neoliberal Thought Collective*

²⁷ Koselleck, Reinhart, *The Practice of Conceptual History: timing history, spacing concepts, Cultural memory in the present*

altså ikke en direkte overføring av nyliberalistisk ideologi til praktisk politikk. Nyliberalismen var og er aldri noe som har blitt vedtatt politisk i Norge.

Jeg ønsker dermed at denne oppgaven skal være et bidrag for å forstå at konseptet *nyliberalisme* – hovedsakelig analysert som ideologi, men også som analytisk begrep – kan være et godt verktøy for å forstå mer av vår egen nære historie.

3 Hvem var Trygve Jacob Broch Hoff?

Trygve Jacob Broch Hoff (1895–1982) var samfunnsøkonom, og som redaktør og eier av forretningsbladet *Farmand*, kanskje en av de mest markerte talsmenn for liberale idéer i Norge både i årene før den andre verdenskrig og i etterkrigstiden, og han argumenterte stridt mot de fleste former for offentlige inngrep.²⁸ Han var gift med skuespilleren Aase Bye.

Hoff vokste opp i Kristiania. Etter at han tok examen artium i 1914 endte han med å studere samfunnsøkonomi²⁹ ved universitetet i Kristiania og ble allerede i 1916 cand. oecon³⁰. Han tok i tillegg handelsskoleeksamen ved siden av hovedstudiene. Etter studiene jobbet Hoff i et par år i bankier- og meglerfirmaet Bonitas og han befant seg i USA året 1919–20 for å ta videregående økonomistudier ved Harvard University. Gjennom praksis i New York og Paris skaffet han seg erfaring fra bank- og finansverdenen. Tilbake i Norge startet han i 1923 sitt eget firma, Hoff's Fælleskontor, hvor han drev med rådgivning overfor næringslivet og til en viss grad en form for økonomisk forskning. Bedriften gikk bra og det ble opprette flere filialer i Norge, henholdsvis i Bergen og Trondheim.³¹

Hoffs karriere som aktør i offentligheten, startet imidlertid på 1920-tallet gjennom en rekke kommentarartikler om økonomiske spørsmål, investeringer og politikk i *Dagbladet* fra 1923 og fra 1926 også i *Tidens Tegn*.³² Han gikk under pseudonymet «Investor»³³. Hoff advarte mot en utvikling med stadig større statlige inngrep i økonomi, og den utviklingen syntes bare å tilta. Bekymringene til Hoff var ikke bare grunnet i at Arbeiderpartiet – arbeiderbevegelsens parti – hadde dannet regjering i 1935³⁴, men også at den uttalte liberale, men nokså statsvennlige intelligentsiaen (Frisch, Thagaard og Knoph) støttet forsøkene på å regulere markedet ut av den økonomiske krisen.³⁵ Hva skulle en liberalt orientert økonom med nettverk i norsk nærings- og

²⁸ «Forord» av Arvid Brodersen, s. xx (20), i Hoff, Trygve J. B., *Trygve J. B. Hoff: Tanker og idéer*, redigert av Arvid Bodersen, Oslo: Aschehoug & co, 1975

²⁹ Tidligere var betegnelsen sosialøkonomi vanlig i Norge, da faget ble kalt sosialøkonomi ved norske universiteter frem til 2000.

³⁰ Cand.oecon. (forkortelse for candidatus/candidata oeconomices) er en akademisk grad som ble innført ved Det juridiske fakultet ved Det Kongelige Frederiks Universitet i 1905. Den var opprinnelig en tilleggsseksamen, normalt avlagt etter to års studier, i statsøkonomi, fortrinnsvis for juridiske kandidater.

³¹ Norsk biografisk leksikon, s.v. «Trygve J B Hoff», 07.04.22, https://nbl.snl.no/Trygve_J_B_Hoff

³² Hoff har tidligere blitt kreditert for å skrive også i *Tidens Tegn* i samme periode som han jobbet i *Dagbladet*, men i en artikkel fra *Dagbladet*, datert 10. september 1925, under tittelen «Er mitt navn mitt?» meddeler han at det som er undertegnet som «Investor» i *Tidens tegn* ikke er skrevet av samme person. I en notis i *Tidens tegn* datert 12. mai 1926, er derimot overgangen fra *Dagbladet* til *Tidens tegn* offisiell.

³³ Hoff, Trygve J. B., *Trygve J. B. Hoff: Tanker og idéer*

³⁴ Arbeiderpartiet beholdt regjeringssposisjonen fra 1935 da det gikk ytterligere fram (til 70 mandater av 150) ved valget i 1936.

³⁵ Mjøset, Lars, «Nyliberalisme, økonomisk teori og kapitalismens mangfold», publisert i *Agora*, volume 29, nummer 1, 19.juni 2011

samfunnsliv gjøre? Jo, Hoff kjøpte tidsskriftet *Farmand* i 1935 og gjorde seg selv til redaktør – og begynte samtidig med å skrive en bok. Dette var det første store steget for Hoff som en aktør i norsk offentlighet.

I 1938 utgav Aschehougs forlag Trygve J.B. Hoff's bok *Økonomisk kalkulasjon i sosialistiske samfund*. Hovedspørsmålet som blir reist i verket, er hvorvidt det er mulig å innhente de tiltrengte data for å gjøre en rasjonell økonomisk kalkulasjon i en sosialistisk økonomi. I boken gjør Hoff først en detaljert drøftelse av den tidligere debatten om emnet og gir deretter en egen vurdering av de foreslåtte forslag for å bygge et sett med kalkulasjonspriser. Hoff konkluderer med at forslagene ikke er mulig å fullføre i praksis. Boken fikk flere anbefalende anmeldelser i et par antall aviser og i flere tidsskrifter, deriblant *Economic Journal*³⁶ og *American Economic Review*³⁷. Forlagsrettighetene til en fransk og engelsk utgave ble solgt i 1939³⁸. På oppfordring fra professor Ragnar Frisch ble boken sendt inn for vurdering til en doktorgrad.³⁹⁴⁰

I november 1939 forsvarte Hoff doktorgradsavhandlingen sin ved Universitetet i Oslo. Temaet for avhandlingen var det såkalte kalkulasjonsproblemet i en sosialistisk planøkonomi.⁴¹ Avhandlingens problemstilling lå i skjæringspunktet mellom hans kompetanse om budsjettarbeid, planlegging og regnskapssystemer for stat/næringsliv og hans politiske bekymring.⁴² Avhandlingen ble godkjent, men fikk kritikk for å bruke for lite matematikk. Hoff fortsatte etter dette å ha en brevveksling med Ragnar Frisch – som også var til stede ved Hoff's disputas – i 1941 om muligheten for økonomisk kalkulasjon i sosialistiske land, men Frisch ble til slutt fullstendig avvisende til å gå inn i noen videre debatt om dette.⁴³ Kanskje på grunn av Frisch's negative holdning, men kanskje heller mest på grunn av krigsutbruddet, ble det ingen åpen akademisk debatt i Norge i tilknytning til Hoff's arbeid.⁴⁴

³⁶ *Economic Journal*, vol. 50, 1940 (Juni-september), s. 270-273.

³⁷ Jens P Jensen, *American Economic Review*, vol. xxix, no. 3, 1939 (September); University of Kansas.

³⁸ På grunn av krigen ble det aldri noe av den franske utgivelsen, og den engelske oversettelsen kom først ut i 1949.

³⁹ Nasjonalbibliotekets brevsamling 761b, 28.10.1938.

⁴⁰ Hanisch, Tore Jørgen; Sæther, Arild, «The Forgotten Dissertation: Trygve J. B. Hoff, "Economic Calculations in the Socialist Society"» i *History of Economic Ideas*, 2003, vo. 11, no. 3. (2003), s. 43-73

⁴¹ Sandmo, Agnar, *Samfunnsøkonomi – en idéhistorie*. Oslo: Universitetsforlaget, 2006. s. 282

⁴² Mjøset, Lars, «Nyliberalisme, økonomisk teori og kapitalismens mangfold», publisert i *Agora*, volume 29, nummer 1, 19.juni 2011

⁴³ Hoff til Frisch, Nasjonalbibliotekets brevsamling 761b, 28.10.1938. Gjengitt i *Tanker og Idéer*.

⁴⁴ Tore Jørgen Hanisch og Arild Sæther legger utelukkende skylden for manglende akademisk debatt på Ragnar Frisch i teksten sin *Den glemte avhandling – «Trygve J.B. Hoff: Økonomisk kalkulasjon i sosialistiske samfund»*, men det er mer påfallende å tro at krigsutbruddet var en større faktor for manglende oppfølging enn politisk og metodisk uenighet blant akademikere. Hanisch, Tore Jørgen; Sæther, Arild, *Den glemte avhandling – «Trygve J.B. Hoff: Økonomisk kalkulasjon i sosialistiske samfund»* i *Praktisk økonomi & finans*, s. 77-87, 15. november 2005.

I løpet av Hoff's fangenskap på Grini under Den andre verdenskrig begynte han å skrive på *Fred og Fremtid – Liberokratiets vei*, som han ferdigstilte i 1943 og ble utgitt i 1945. Denne boka fungerte som en omfattende samfunnsanalyse og som Hoff's egne nyliberalistiske manifest.⁴⁵ Jeg kommer tilbake til denne boka senere i oppgaven. Boken ble også oversatt til svensk hvor den fikk tittelen *Västerländsk frihet eller asiatiske tvång* og ble oversatt av Gunnel Beckman og utgitt i 1946.⁴⁶ Denne versjonen er nesten 200 sider kortere enn originalen.

Hoff hadde i løpet av livet god kontakt med meningsfeller i utlandet. Det er nok et viktig poeng at Hoff allerede på 1930-tallet var både godt informert om, og samtidig tilkoblet flere av de personene som skulle bli markerte liberale tenkere i Europa – dette kommer også godt frem i referansene som gis i boken *Fred og Fremtid*. Vi vet fra brevveksling at Hoff hadde kontakt med både Hayek og Mises.⁴⁷ Denne kontakten ble forsterket da han oppholdt seg i USA under Den annen verdenskrig.⁴⁸ Høsten 1946 møtte Mises også et betydelig antall europeiske økonomer som Hayek, Jacques Rueff, François Perroux, Trygve J.B Hoff og andre, som hadde reist til USA. Et sannsynlig tema for diskusjon var Hayeks plan for et internasjonalt nettverk av (ny)liberale forskere.⁴⁹

I påsken 1947 var Hoff med å stifte *Mont Pèlerin Society* sammen med 38 andre økonomer fra hele verden – blant annet Milton Friedman, Ludwig von Mises, Karl Popper, Wilhelm Röpke og Friedrich Hayek. *Mont Pèlerin Society* er ofte kalt et tankekollektiv, men kan også sees på som en «liberal-kapitalistisk internasjonale».⁵⁰ I motsetning til Komintern, den sovjetrussiske kommunistiske internasjonale som hadde sentrum i Moskva, fikk *Mont Pèlerin Society* et sentrum i det angloamerikanske området, og var sterkt preget av de mest liberale variantene av kapitalisme.

Hoff jobbet som ansvarlig redaktør i *Farmand* frem til 1966 og la til rette for enkelte debatter i spaltene både fra hans overtagelse fra 1935 og i etterkrigsårene.

Allikevel nevnes han som en lite relevant fotnote i – ikke bare i generell norsk idéhistorie, men også i norsk samfunnsøkonomisk historie.⁵¹

⁴⁵ Hoff, Trygve J.B, *Fred og fremtid – liberokratiets vei*, Oslo: Aschehoug & co, 1945, s.6

⁴⁶ Det har blitt påstått at Hoff's bøker aldri ble oversatt til andre språk i hans samtid, men det tok jo ikke veldig lang tid å motbevise denne påstanden.

⁴⁷ Mises til Hayek, brev datert desember 31, 1946; Grove City Archive: MPS files

⁴⁸ Sørensen, Øystein, «Liberalismens historie i Norge – noen hovedlinjer», *Ideer om frihet*, nr. 1–2, 1991

⁴⁹ Hülsmann, Jörg Guido, *Mises: The Last Knight of Liberalism*, 2007, the Ludwig von Mises Institute, s.864

⁵⁰ Mjøset, Lars. «Trygve Hoff» i *Troen på markedet*, Red: Håvard Friis Nilsen og Chr. Anton Smedshaug, Res Publica, 2011, s.183

⁵¹ Se for eksempel Agnar Sandmo *Samfunnsøkonomi – en idéhistorie* og Trond Berg Eriksen, Andreas Hompland og Eivind Tjønneland, *Norsk idéhistorie*, bind VI, *Et lite land i verden*, Red: Trond Berg Eriksen, Øystein Sørensen.

3.1 Fange 2637

Fange nr. 2637 på Grini var Trygve J.B. Hoff.⁵² Tidsskriftet *Farmand* var den første publikasjonen nazi-tyskerne stanset «*fur immer*»⁵³, bare kort tid etter okkupasjonen av Norge. For nazistene var det ikke nok å bare stanse bladet, da de våren 1942 arresterte Hoff for oppvigleri og plasserte ham på Grini – med mulighet for videre transport til tyske fangeleirer. Redaktøren Hoff sluttet nemlig aldri å kritisere den tyske okkupasjonen og nazismen eller la seg sensurere. Hoffs motstandskamp var en kamp mot *alt totalitært tankegods*, for det frie mennesket, en fri nasjon – og et fritt næringsliv. Tyskerne registrerte *visstnok* at hans fangenskap på Grini skapte uro i miljøer de ønsket å samarbeide med. I stedet for å sende ham videre til tyske fangeleirer, besluttet de etter hvert å overføre ham til overvåket husarrest i det som skulle være den resterende tiden av krigen.

Hoff skrev verket sitt *Fred og Fremtid* under fangenskapet på Grini. Han belyser selv at uten hans sekretær, Johanne Reinskaug, og hennes dyktighet og villighet til å både gjemme, hente og ta med manuskriptet, hadde arbeidet med boken aldri blitt ferdigstilt.⁵⁴

3.2 «Mer enn en samfunnsøkonom»

Hoff var, i alle ordets betydninger, ingen pionér innen samfunnsøkonomi som fag. Han introduserte ingen nye banebrytende teorier eller empiriske analyser, og bedrev svært lite med faget etter sin doktorgradsavhandling (i den grad han hadde en akademisk tilnærming). Han fikk også kritikk for å ikke være noe teknisk avansert i sin tilnærming heller, og at han hele veien holdt seg bestemt til en litterær form i sine analyser.⁵⁵ Boken og doktorgradsavhandlingen *Økonomisk kalkulasjon i socialistiske samfund* var også sterkt preget av å være en enkel litteraturanalyse, tilført en oppdatert gjennomgang av argumentene i den store systemdebatten, sammen med en relativt balansert drøfting frem til en konklusjon.⁵⁶ Hoffs konklusjoner i avhandlingen kan i en større grad tolkes som en støtte til Ludwig von Mises' *Die*

⁵² Digitalarkivet, *Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des SD, RA/RAFA-5969/F/Fa/Faa/L0003: Fangeprotokoll. - Gefangenen-Buch B. Fangenr. 2601-5500, 1942*, kan leses her <https://media.digitalarkivet.no/view/105990/7> (besøkt 08.april. 2022).

⁵³ Tysk: For alltid!

⁵⁴ Hoff, Trygve J.B, *Fred og fremtid – liberokratiets vei*, Oslo: Aschehoug & co, 1945, s.6

⁵⁵ Mjøset, Lars, «Nyliberalisme, økonomisk teori og kapitalismens mangfold», publisert i *Agora*, volume 29, nummer 1, 19.juni 2011

⁵⁶ Ibid.

*Gemeinwirtschaft: Untersuchungen über den Sozialismus*⁵⁷ fra 1922, og også til Hayeks videreutvikling av Mises' teorier.^{58,59} Mises' konklusjon rundt økonomisk kalkulasjon, uten konkrete markedspriser som gjenspeiler forbindelsen mellom tilbud og etterspørsel i en økonomi basert på privat eiendomsrett til produksjonsmidlene, er – i hans analyse – i virkeligheten bortimot umulig. Men i motsetning til Hayek og Mises, må det sies at Hoff argumenterer noe mer utfyllende og – om ikke annet – med større innlevelse i motstanderens argumenter. Og selv om det, som tidligere nevnt, ikke ble noen større akademisk debatt i Norge, kunne Hoff sikkert glede seg over at, i alle fall, *en* av hans motstandere så positivt på hans bidrag og mente det var en balanserte analyse – men vedkommende befant seg i utlandet.

I boken *Liberale tenkere for vår tid* argumenterer Nordbakken for at det mange av Hoffss økonomiske motstandere så positivt på Hoffss bidrag. Interessant nok er det bare Tore Jørgen Hanisch og Arild Sæther som påstår dette, kun basert på en bokanmeldelse i den britiske *The Economic Journal* fra Henry D. Dickinson. Boken ble riktignok anmeldt i flere tidsskrifter, men ikke med like mye ros og honnør. Og dette er heller ikke god nok dokumentasjon på at Hoffss verk ble ivrig diskutert og rost av hans politiske og økonomiske motstandere i samtiden.

Som Nordbakken poengterer i sin bok⁶⁰, så lå kanskje ikke Hoffss styrke som samfunnsøkonom i at han var en banebrytende teoretiker, men kanskje styrken hans var kjennetegnet på noe annet. Hoff kan til syvende og sist vært veldig enig med Wilhelm Röpke som en gang uttrykte at man kan umulig være en god økonom om man *bare* er en økonom. Med denne tanken som bakteppe kan det tenkes at Hoff var en driftig samfunnsøkonom fordi han gjennom sin karriere alltid higet etter å være noe mer enn bare en økonom. Dette utgangspunktet kan best forstås som en historisk og humanistisk form for dannelselse, og for Hoffss anliggende viste dette seg gjennom et forsøk på en helhetlig samfunnsforståelse med utgangspunkt i å ville forstå virkelighetens mest aktuelle og fundamentale økonomiske utfordringer. Dette kommer sterkest til uttrykk i Hoffss siste bok *Fred og fremtid – liberokratiets vei* fra 1945. Men gjennom hele sitt liv og virke argumenterer Hoff bestemt for et politisk uavhengig (merk: ikke-statlig inn gripen) pengevesen, balanserte offentlige finanser, fri markedsøkonomi, frihandel og en internasjonal liberalisering av økonomien. For Hoff var *Farmand* hans største arena for å spre

⁵⁷ Engelsk oversettelse: Ludwig von Mises, *Socialism: An Economic and Sociological Analysis*, London: Jonathan Cape, 1936

⁵⁸ Mjøset, Lars, «Nyliberalisme, økonomisk teori og kapitalismens mangfold» i *Agora*, 29, nummer 1, 2011.

⁵⁹ Navnet på avhandlingen til Hoff er nok også inspirert fra Mises' artikkel *Le calcul économique en regime collectiviste* fra 1920 (Norsk: *Økonomisk kalkulasjon i kollektivistiske regimer* og den engelske utgaven oversatt av Hayek (1935) har fått tittelen *Economic Calculation in the Socialist Commonwealth*).

⁶⁰ Nordbakken, Lars, «Trygve Hoff» i *Liberale tenkere for vår tid*, 2017.

sitt budskap, og for de som kjenner til den engelske tidsskriftet *The Economist* fra samme periode, kan *Farmand* til tider se ut som en kopi av denne. Om ikke annet var *The Economist* et stort forbilde for *Farmands* økonomiske og politiske journalistikk.⁶¹

Hoff kombinerte arbeidet med sitt forretningsmagasin *Farmand*, hvor han publiserte spalter av Hayek og Friedman, med originale bidrag til debattene om demokrati og økonomi. I *Fred og Fremtid*, analyserte Hoff årsakene til fremveksten av totalitarisme og andre verdenskrig. Hoff viet en stor del av sin bok til å tilbakevise idéen om at det hadde vært en fiasko i liberalismen som hadde forårsaket et sammenbrudd av demokratiet. For ham var krasjet i 1929 en del av den naturlige syklusen til det økonomiske systemet, som hadde blitt forlenget og forverret av dårlig økonomisk politikk, spesielt av Roosevelts New Deal. Hoff var en interessant skandinavisk skikkelse og representant for en nordeuropeisk nyliberal bevegelse – en som (inntil 1970-tallet) stort sett ikke klarte å ha noe meningsfull påvirkning på en økonomisk diskurs etter krigen.⁶²

⁶¹ Nordbakken, Lars, «Hoff, Trygve J.B. – forfatterskapet», Civita, publisert 28.juni 2019. Teksten er opprinnelig publisert i boken *Liberal tenkere for vår tid*.

⁶² Se B. Kjos Fonn, «‘Approaching the Abyss’: Liberalist Ideology in a Norwegian Cold War Business Paper», i *Cogitatio. Media and Communication* 6 (2018) 1, 52-61; L. Mjøset, «Trygve J. B. Hoff», i H. F. Nielsen / A. C. Smedshaug (red.), *Troen på markedet*, Oslo 2011, 54-93.

4 Hva var Farmand?

Farmand var et norsk forretningsblad som i all hovedsak utkom ukentlig i Oslo. Bladet ble grunnlagt den 14. februar 1891 og het først *Farmand – Ugeskrift for Norges Næringsveie* av den norske forretningsmannen og skribenten Einar Sundt⁶³ og bladet var det første av sitt slag i Norden. *Farmand* var sterkt inspirert av *The Economist*⁶⁴, som Sundt hadde lest i London, og fra 1892 konsentrerte han seg fullt og helt om dette. Bladet, som var et sterkt talerør for frihandel, ble populært, og Sundt benyttet denne talerstolen til å argumentere for ulike utviklingsprosjekter, for eksempel Bergensbanen. Det var ifølge sine statutter et organ for næringslivets frihet, men det utvidet etter hvert med stoff fra kultur og politikk. Ordet «farmand» kan tolkes som «handelsmann».

Einar Sundt var ansvarlig redaktør fra oppstarten av bladet til hans død i 1917, deretter ble det redigert av skiftende ledelse frem til 1935, da Trygve J.B. Hoff overtok aksjemajoriteten og gjorde seg selv til ansvarlig redaktør – da var magasinet allerede Nordens eldste økonomiske tidsskrift. Sønnen til Hoff, Ole-Jacob Hoff, var ansvarlig redaktør i 1966–1973 og 1983–1986 da han ble seniorredaktør. Kåre Varvin var Hoff's trofaste medarbeider nesten igjennom hele Hoff's redaktørkarriere, og Varvin hadde selv et særlig ansvar for å redigere bladet i 1974–1983. I 1985 ble *Farmand* overtatt av J.W. Cappelens Forlag, og i 1987 ble det igjen solgt til det Bonnier-eide og svenske Affärsförlaget.⁶⁵ Bladet kom med sitt aller siste nummer i januar 1989 – i det de var godt i gang med planlegging av det store hundreårsjubileum. Bladet ble utgitt sammenhengende fra 1891 til det ble nedlagt i januar 1989 – med unntak av krigsårene 1940–1945. Hvert år ble det utgitt et årlig gullnummer i november/desember.⁶⁶ I utgangspunktet var disse gullnummerne et kort sammendrag og en oppsummering, og dyptgående analyser av norsk økonomi. Videre kunne en finne bidrag fra de fleste medarbeiderne. Omslagssiden var gullfarget.

Etter hvert fikk *Farmand* dårligere økonomi og man hadde brukt opp fondet som for skapt for bladets drift. Familien Høeg gikk inn med finansiering og senere skulle også stiftelsen

⁶³ Norsk biografisk leksikon, oppført som Einar Leschly Hansen Drejer Sundt, besøkt 14. april 2022. https://nbl.snl.no/Einar_Sundt

⁶⁴ Finne-Grønn, S.H. (1916). *vestlandske slegt Sundt*. Christiania: Malling.

⁶⁵ Store Norske leksikon, «Farmand», <https://snl.no/Farmand>, besøkt 12. februar 2022.

⁶⁶ Ibid.

*Libertas*⁶⁷ støtte bladet økonomisk. *Libertas* kjøpte 3500 abonnement som skulle fordeles ut til skoler, biblioteker, legekontorer, og så videre, som sitt økonomiske bidrag. I lengden skulle ikke dette være nok for å holde bladet i live og *Farmand* endte, som nevnt, på Cappelen forlag, før det svenske Bonnier kjøpte det to år senere.

4.1 Redaksjonell linje

Trygve J.B. Hoff som kjøpte *Farmand* i 1935, preget sterkt tidsskriftet etter hans overtagelse, og førte en meget karakteristisk linje. *Farmand* var et konsekvent talerør for den absolutte og uinnskrenkede næringsliberalisme mot alle salgs offentlige inngrep. *Farmands* credo var at næringsfrihet, fri markedsøkonomi og individets frihet var sider av samme sak. Med Hoff i redaktørsetet fikk *Farmand* til slutt et gjennomsnittlig oppslag på rundt 26 000⁶⁸. Dette er ikke en ubetydelig andel av abonnementer i etterkrigstiden og frem til 1970-tallet. Det som etter hvert skulle bli Hoff's nyliberalistiske linje ble videreført av sønnen, Ole-Jacob Hoff, men også av Kåre Varvin. Bladet var et debattorgan med et stort antall bidragsytere som alltid begynte sine innlegg med hilsenen «Hr. redaktør!»⁶⁹. Debattsidene var populære som sådan, faktisk så populære at i midten av 1950-tallet så gikk de fra å bare være bakerst i bladet, til å være fremst og mange ganger bakerst i bladet samtidig.

Farmand – og spesielt etter Hoff's overtagelse – var konsekvent anti-totalitær⁷⁰, noe som ledet til at *Farmand* ble det første norske tidsskriftet, etter ordre fra rikskommissær Josef Terboven, som ble tvangsinnstilt «med øieblikkelig virkning og for bestandig»⁷¹ under den tyske okkupasjonen under andre verdenskrig. I det som finnes av oppgaver og litteratur gjøres det et poeng av at dette var i all hovedsak Hoff's fortjeneste, men det er etter min mening – etter

⁶⁷ *Libertas* var en norsk politisk organisasjon som eksisterte fra 1947 til 1988. Den ble stiftet for å være en motvekt til den rådende sosialdemokratiske ideologi. Organisasjonen ble oppfattet som liberal i økonomiske spørsmål og ellers som sterkt konservativ. *Libertas* opphørte som organisasjon i 1988 og ble omdannet til Liberalt forskningsinstitutt (Lifo). De sluttet også med aktivitet og valgte heller å bidra med en stor del av kapitalen ved opprettelsen av tenketanken *Civita* i 2003. I så måte er *Libertas* en forløper til *Civita*.

⁶⁸ Vi vet at Hoff selv skryter av 26 000 abonnementer, se Moss Dagblad, onsdag 11. april 1962. De bruker også store deler av forsiden sine i 1962 for å annonsere om 27 000 abonnerer.

⁶⁹ I det lille som skrives om *Farmand* i ettertiden gjøres det et poeng ut av at dette viser hvor høflige folk var ovenfor Hoff, men i realiteten er dette nok heller en konsekvens av hvordan man skrev leserinnlegg i samtiden. Det var veldig vanlig å starte sine innlegg med hilsenen «Herr redaktør». Hoff brukte selv denne åpningen i sine leserinnlegg i andre aviser. Med andre ord – intet ekstraordinært.

⁷⁰ Hoff blir ofte kreditert for å være anti-fascist, men det blir mer korrekt å titulere han som anti-totalitær. I alle fall i hans eget syn om hva som er totalitarisme. Og som jeg skal vise senere i oppgaven, er dette noe varierende.

⁷¹ *Farmand* blir «forbudt for bestandig», fordi Hoff kommenterer en tale av Terboven på en måte som «kan vekke mistro». *Farmand* er første norske presseorgan som blir totalforbudt. (12.06.1940)

å ha undersøkt tidsskriftet i mellomkrigstiden – mer sannsynlig at det er medredaktøren fra 1930 til 1940, Georg Harbitz Reymert (1930–1940) har stor skyld i dette etter at han i lengre tid hadde skrevet harde ord som advarte mot nazistene i bladets spalter.⁷²

Da *Farmand* på ny startet opp igjen etter Den andre verdenskrig ble det innledet med kraftige angrep på regjeringens penge- og næringslivspolitikkk – som var preget av økonomen Ragnar Frischs teorier. Her ble *Farmand* et tilsynelatende opposisjonsorgan.⁷³ Det var i all hovedsak denne striden som gav *Farmand* ekstra drahjelp etter krigen.⁷⁴ I 1952 la Regjeringen Gerhardsen II frem et forslag til en pris- og rasjonaliseringslov (basert på *Lex Thagaard*⁷⁵) som i stor grad bygget på de midlertidige bestemmelser. Dette førte til mange harde politiske konfrontasjoner, og i *Farmand* debatterte det både politikere og økonomer. De mange hissige debatter med høy temperatur førte nok til jevnt økende opplag. Det er nok ikke fjernt å tenke seg at selv om mange begynte å abonnere på *Farmand* for debattens skyld, oppdaget lesere at i *Farmand* kunne man også lese om teater og litteratur, om jakt og fiske, mat og vin, skiftende moter, hagestell og rensing av piper – alt blandet inn mellom økonomiske artikler, utenrikskronikker, oversettelser fra utenlandske økonomer, samfunnsvitere, forfattere, og analyser av hjemlig politikk – og reklame, masse reklame.

Da Trygve J.B. Hoff's sønn, Ole-Jacob Hoff, overtok *Farmand* i 1983, mistet derimot bladet en stor del av redaksjonen, som ikke var tilbøyelig til å følge en mindre kulturorientert retning. Det skal sies at også abonnentene reagerte på Hoff Jrs. – og da også *Farmands* – dreining mot Fremskrittspartiet, og dermed ble lesekretsen stadig mindre.⁷⁶

⁷² Det var riktignok en leder fra Hoff i *Farmand* som kommenterte en tale av Rikskommisær Terboven som satt den endelige spikeren i kista for nedleggelsen av *Farmand*, men det er nok Reymerts artikler som satt dem i søkelyset i utgangspunktet. Se gjerne *Farmand*, lørdag 18. desember, 1939.

⁷³ Wasberg, Gunnar Christie, *Fagpressen i Norge – et historisk perspektiv*, forskningsrapport. Arkivert og kan finnes her: <https://web.archive.org/web/20061007175336/http://www.fagpressen.no/wasberg05.html>

⁷⁴ Store deler av debattplassene i *Farmand* fra 1947 frem til 1953 var preget av disse diskusjonene.

⁷⁵ Lex Thagaard refererer til en provisorisk anordning som den norske London-regjeringen vedtok ved frigjøringen av Norge den 8. mai 1945.

⁷⁶ Hanssen, «Ved *Farmands* bortgang», *Aftenposten* 30. januar 1989; Varvin, «Minneord om *Farmand*», *Morgenbladet* 1. februar 1989

4.2 Bidragsytere

I *Farmand* kunne man se en bred og variert andel av skribenter som fikk komme til uttrykk, og noen av de mer sentrale er Cappelens Henrik Groth⁷⁷, advokaten og tidligere NS-lederen, Johan Bernhard Hjort, forfatterne Bjørg Jønsson (da under pseudonymet Femina)⁷⁸, Odd Eidem⁷⁹ og Alf Larsen⁸⁰. Biskopen Alex Johnson hadde også bidrag i magasinet.

Humor og satire var en viktig del av *Farmand* og var en sjanger som ble godt ivaretatt med Hoff i redaktørsetet, og dette ble for så vidt også videreført av hans etterfølger. Humoren skulle vises igjennom den faste spalten «hjørnet» og tidvis ble også det gitt ut karikaturer fra *Playboy*. Tidvis videreformidlet *Farmand* også stoff fra det engelske humormagasinet *Punch*⁸¹.

Odd Brochmann bidro også i bladet med sine egne betraktninger om estetikk – gjerne komplimentert med sine egne illustrasjoner. Tegneren Ellen Auensen satt også tidvis preg på magasinet igjennom 1970- og 1980-tallet.⁸² Bladet hadde også til tider litteraturanmeldelser, og det har tidligere blitt påstått at både Arnulf Øverland og Sigurd Hoel⁸³ var blant magasinet litteraturredaktører, men dette er en påstand som det har vært vanskelig å verifisere, da det – i alle fall – i tidsrommet 1935-1965 ikke finnes en eneste henvisning til disse to som redaktører.⁸⁴ Men Sigurd Hoel bidro med tekster til bladet.⁸⁵

Bladet hadde også en stor dose bidrag fra utenlandske fagøkonomer, både direkte og indirekte gjennom oversettelse, av blant annet Milton Friedman, Friedrich Hayek, Ludwig von Mises og forfattere som Ayn Rand – og også andre av varierende renommé.

Det var i all hovedsak spaltisten Stockman, pseudonymet til Georg Falsen, som preget den innenriksøkonomiske dekningen i magasinet i ettertidskrigen. Og journalisten og forfatteren Per Vogt, som gikk under pseudonymet Audax, preget også bladet i stor grad med sine refleksjoner rundt norsk samtidsliv.

⁷⁷ Som pensjonist ble han knyttet til tidsskriftet *Farmand*, der han fikk utfolde seg som skribent.

⁷⁸ Jønsson Bjørg, *Odd Eidem - en penn av honning, en penn av sennep*, 2008

⁷⁹ Ibid.

⁸⁰ Alf Larsens Litterære Stiftelse, fra 1948 var *Farmand* i mange år «Larsens hovedorgan med stadige innlegg og faste spalter (bl.a. Tanker i tiden og Nattetanker)».

⁸¹ Redaktør Hoff hadde *visstnok* dokumentert at hans samling av gamle eksemplarer av *Punch* var like omfattende som magasinet egne, og derfor fikk *Farmand* lov til å publisere fra dem.

⁸² I det som står om *Farmand* står det at Ellen Auensen satt sitt egne preg på magasinet i perioden som er nevnt. Dette er en noe tvilsom påstand. Da det i tekster om henne alltid står at hun bidro i en kortere tid for *Farmand*. https://nkl.sn.no/Ellen_Auensen

⁸³ Bare se artikkelen i Store Norske Leksikon.

⁸⁴ Det er selvfølgelig mulig at både Hoel og Øverland var litteraturredaktører i *Farmand*, men dette må i så fall ha vært før Trygve J.B. Hoff overtok bladet i 1935, dog lite sannsynlig.

⁸⁵ Se gjerne oversikten fra Hoel i samlingen til Nasjonalbiblioteket *Farmand* året 1957.

Til slutt i denne delen vil jeg gjerne påpeke at under Trygve J.B Hoff's og Kåre Varvins ledelse besto *Farmands* redaktørkorps av blant andre Arne Bonde, Hans Geelmuyden, André Savik og Trygve Hegnar⁸⁶ – som skrev artiklene sine under pseudonymet Persicopus⁸⁷.

Gullnummeret for året 1951, da *Farmand* hadde sitt 60-årsjubileum, ble fylt opp av artikler spesielt skrevet for *Farmand*. Dr. Wilhelm Röpke skrev «Farene ved den materialistiske historieoppfatning»; John Jewkes skrev «Den engelske planøkonomis skumringstid»; Ludwig von Mises skrev «de politiske chanser for den ekte liberalisme»; Milton Friedman skrev «Nyliberalismen og den muligheter»; og Friedrich A. Hayek skrev «Kapitalismen og proletariatet». Tre av disse (Röpke, Mises og Hayek) deltok på Walter Lippman-kollokviet i Paris i august 1938⁸⁸, og fem av dem (Friedman, Hayek, Jewkes, Mises, og Röpke) var blant grunnleggerne av *Mont Pèlerin Society* i 1947.⁸⁹ Hoff hadde bred kontakt med *Mont Pèlerin Society*-kretsen og deltok selv på de fleste møter, Hoff arkiverte stoffet som ble sirkulert og publiserte oversatte artikler og essay av flere ledende medlemmer fra nettverket i *Farmand*.

⁸⁶ I 1971 startet Hegnar det konkurrerende bladet Kapital., *Norsk idéhistorie, bind VI, et lite land i verden*, Red: Trond Berg Eriksen, Andreas Hompland og Eivind Tjønneland s.346

⁸⁷ Dette navnet var visstnok foreslått av Hoff, og Hegnar kalte sitt eget selskap Persicopus AS.

⁸⁸ For mer om Walter Lippman-kollokviet anbefaler jeg Innset sin bok *Reinventing Liberalism: The Politics, Philosophy and Economics of Early Neoliberalism (1920-1947)*

⁸⁹ Mjøset, Lars, «Trygve Hoff» i *Troen på markedet*, Red: Håvard Friis Nilsen og Chr. Anton Smedshaug, Res Publica, 2011, s. 184

5 Hoff som redaktør

I denne delen av oppgaven skal jeg i all hovedsak se på lederartiklene fra Hoff i *Farmand* mellom 1935 og 1965, men kapittelet kommer også til å inneholde en lederartikkel fra han i *Dagbladet* fra 1934, og et lite utdrag fra en brevveksling Hoff hadde med Ragnar Frisch. Dette for å gi et godt bilde av og en bedre forståelse for hvilke debatter Hoff var en del av – og hvilke debatter han la til rette for i næringslivsmagasinet sitt. Som jeg nevnte innledningsvis i oppgaven kunne jeg valgt å gå igjennom tekstene kronologisk, men jeg mener det er mer hensiktsmessig å dele opp tematikken i overordnede temaer. Temaene er som følger: 1) økonomisk og politisk frihet, 2) Sosialdemokratiet (herunder også Arbeiderpartiet som helhet), og 3) ikke-sosialistiske partier. Grunnen til oppdelingen er gjort slik er fordi det kommer frem en klar sammenheng mellom Hoff's diskusjoner rundt forholdet mellom økonomisk frihet og liberal frihet, og hans syn på sosialdemokratiets «frarøvelse» av disse frihetene og hans syn på sosialistiske partier som fiender, og hvordan på samme tid de ikke-sosialistiske partiene også har sviktet i så henseende. Dette gir et godt tverrsnitt av de temaene som preget den overordnede debatten i store deler av *Farmand's* levetid.

Det er viktig å påpeke at disse overordnede temaene ikke er det eneste som til enhver tid diskuteres i bladet, da magasinet utkom ukentlig og i all hovedsak diskuterte løpende de hendelsene som preget norsk offentlighet, men disse temaene jeg har valgt er gjennomgående overordnede temaer som jeg har identifisert og som Hoff ofte tar opp til et prinsipielt nivå – og er derfor av særlig interesse. Jeg har valgt å sette søkelys på dette i stedet for å sette søkelys på selve hendelsene som kommenteres. Jeg har i størst mulig grad ført hele sitater slik at Hoff selv kommer til ordet.

5.1 Økonomisk og politisk frihet – veien til frihet

Selv om det er mange tekster man kan ta utgangspunkt i når man først skal se på hvilke debatter Hoff var en del av, så velger jeg allikevel først å ta utgangspunkt i artikkelen «"Farmand"s program - næringslivets frihet» fra *Farmand* nr. 40 i 1935 da Hoff først tok over som redaktør. Det er viktig å bemerke seg at denne programartikkel absolutt ikke burde ses på som en privat erklæring fra Hoff's side, men er skrevet for å understreke *Farmands* intensjoner som næringsmagasin. Jeg mener allikevel at det er funksjonelt og rimelig å undersøke akkurat denne artikkelen for å bedre vise frihetsbegrepet til Hoff.

Hoff starter programerklæringen sin følgende «I første paragraf i «Farmand»s statutter står det at "Farmand" skal være et organ for næringslivets frihet»⁹⁰. Dette for å overbevise de eksisterende leserne at formålet med bladet forblir det samme etter at han har tatt over som redaktør – men også at arbeidet mot et fritt næringsliv er viktigst.

For Hoff er viktigheten av videreføringen av den politiske nøytralitet essensiell for *Farmand*. Når han skriver om denne upolitiske nøytraliteten mener han selvfølgelig at magasinet skal forholde seg *partipolitisk* nøytral.⁹¹ Han henviser til at noen kanskje kan mene at en upolitisk linje og kampen for næringslivets frihet ikke er forenlig, og Hoff skriver:

«Vi som ikke sogner til noe politisk parti og som nærmest føler oss litt politisk husville, fraber oss imidlertid å bli påklistret politiske etiketter fordi om vi hevder at tapet av næringslivets frihet derfor er verd å kjempe for».⁹²

Videre i artikkelen utdyper Hoff *Farmands* syn på viktigheten av næringslivets frihet, Hoff proklamerer:

«vi ser ikke på denne kamp for næringslivets frihet bare fra et økonomisk standpunkt. Vi betrakter den som et ledd i kampen for den personlige frihet og talefriheten. Både i diktaturstatene og her hjemme går kampen mot næringslivets frihet hånd i hånd med kampen mot den personlige frihet og ytringsfriheten»⁹³.

Hoff mener dermed at *Farmands* viktigste oppgave er kampen for næringslivets frihet. Han sammenligner altså følgelig en regulering av næringsfriheten på lik linje som reguleringen av den personlige friheten og ytringsfriheten – eller åndsfriheten som helhet. Hoff har en hengiven

⁹⁰ Hoff, «"Farmand"s program - næringslivets frihet», *Farmand*, Nr. 40, 1935

⁹¹ Noe som i og for seg er ganske interessant, da Hoff ved flere anledninger anbefalte folk å stemme Høyre, selv om han ikke var særlig begeistret for dem. Se f.eks. *Farmand*, nr. 41, årgang 58, 10. oktober, 1953

⁹² Hoff, «"Farmand"s program - næringslivets frihet», *Farmand*, Nr. 40, 1935

⁹³ Hoff, «"Farmand"s program - næringslivets frihet», *Farmand*, Nr. 40, 1935

tro på at næringslivets frihet – og i forlengelse et fritt samfunn – har et godt utgangspunkt for utviklingsmuligheter i Norge. Hoff skriver:

«Uansett resultat i første omgang, tror vi derfor kampen for næringslivets frihet, for yringsfrihet og for personlig frihet har bedre muligheter for seier i dette land enn i noe annet»⁹⁴.

Dette var en analyse han senere skulle vedkjenne var feilslått med tanke på hva han selv mente med dette frihetsbegrepet.⁹⁵

I en senere artikkel i *Farmand* understreker og fortsetter Hoff å aktualisere uformelt hvilke friheter han mener er viktigst:

«1) Frihet til saklig kritikk – yringsfrihet og 2) et fritt næringsliv, hvor staten undlater å konkurrere med sine borgere og bare griper inn ved misbruk»⁹⁶.

Det er ikke påfallende merkverdig at et næringsmagasin setter yringsfrihet høyt eller behovet for et fritt næringsliv som noen av de viktigste formene for frihet, men det er allikevel den siste delen av setningen som er interessant – siden han mener at staten så absolutt må gripe inn ved misbruket av konkurransen i næringslivet. Helt spesifikt hva dette misbruket skulle være kommer ikke frem i artikkelen. Så i 1935 mener altså Hoff at det skal eksistere enn viss form for regulering av næringslivet – når næringslivet går ut av kontroll. Helhetlig ut av programerklæringen kan vi dermed fatte at Hoff ser på friheten til næringslivet som en av de ytterst viktigste kampene man må kjempe for å forhindre innskrenkinger av de andre frihetene. Det kan tolkes dithen at han mener at friheten for næringslivet er en forutsetning for den politiske frihet. Dette underbygger tanken om at Hoff var mer enn bare en økonom og redaktør.

Som det har blitt gjort rede for så langt, var Hoff altså av den oppfatning at økonomisk og politisk frihet var uatskillelige. Og ikke bare anser han liberalisme som en forutsetning for økonomisk frihet, men han er også av den oppfatning at den politiske friheten ikke kan eksistere uten økonomisk frihet:

«En konsekvent *statlig prisregulering* er ikke bare et økonomisk tiltak. Skal den gjennomføres, da er det ikke bare den fri prisdannelse som må knektes, men friheten selv»⁹⁷.

⁹⁴ Hoff, «"Farmand"s program - næringslivets frihet», *Farmand*, Nr. 40, 1935

⁹⁵ Hoff, *Hoff i Farmand - På kontorbesøk hos Hoff*, NRKs arkiv, 1976

⁹⁶ Hoff, «Om Liberalisme», *Farmand*, Nr. 22, 1936

⁹⁷ Hoff, Trygve J.B., *Farmand*, 1. mars 1952, som gjengitt i Hoff, *Tanker og Idéer*, 1975, s. 201.

Utover dette presiserer også Hoff at et fritt næringsliv er ikke en del av demokratiet, men er rett og slett en betingelsen for det:

Disse demokratiske prinsipper trues idag verden over. Personlig tror jeg ikke et øieblikk, slik som enkelte diktatorer hevder, at menneskene er trette av friheten eller at demokratiet er uforenlig med vår moderne industriorganisasjon. Jeg tror ikke at den totalitære stat med sin planøkonomi nogengang er skapt eller vil skapes, fordi den totalitære filosofi har erstattet det demokratiske ideal i menneskenes hjerter. Hvis diktaturet kommer vil det være av den grunn at menneskene ikke forstår at et fritt næringsliv er betingelsen for demokratiet. Den virkelige trussel mot våre demokratiske institusjoner og demokratiske livsførsel er den forferdende likegladhet hvormed det offentlige vedtar bestemmelser som bidrar til å ødelegge vårt frie samfundssystem.⁹⁸

Keith Tribe⁹⁹ skriver at denne omvendingen av idéen om klassisk liberalisme er i seg selv et av de presiserende kjennetegnene ved «den nye liberalismen» som fant sted i *Mont Pèlerin Society* og som vi ser klare trekk i Hoff's tekster – det vil si at den økonomiske liberalismen og økonomiske friheten er en forutsetning for det frie samfunnet – ikke en del av det.¹⁰⁰

Diskusjonen om forholdet mellom økonomisk og politisk frihet var et hovedtema i Hoff's brevkorrespondanse med Frisch fra 1941. Denne brevvekslingen mente Hoff selv var så viktig at han skulle utgi dem offentlig i *Farmand* 17 år senere.¹⁰¹ I brevene kommer det frem at Hoff ikke forsto hvordan Frisch kunne gå inn for et fritt åndsliv og samtidig for å regulere næringslivet.

«Konklusjonen er etter min opfatning klar: Vil De ha regulering av næringslivet, får De snart regulering av åndslivet også. Dermed banes veien for den totalitære stat. Vil De kjempe for et fritt åndsliv, må De også kjempe for et fritt næringsliv. Det er samme fronten.»¹⁰²

Selv om Hoff overtok *Farmand* i 1935, var det ikke før etter Den andre verdenskrig at *Farmand* først ble et betydningsfullt tidsskrift for debatt og politikk. Og det var i all hovedsak kampen mot de strenge fullmaktslover, som ble utarbeidet av Prisdirektør Thagaard, som engasjerte Hoff – derfor slapp han til tekster som diskuterte dette. Prisdirektoratet kunne – og skulle – forby næringsdrivende å innskrenke eller stanse produksjon. Bedriftene kunne pålegges å produsere bestemte varer til priser som prisdirektoratet selv bestemte. Nye bedrifter skulle ikke opprettes, og de allerede eksisterende bedrifter kunne ikke utvides uten tillatelse fra

⁹⁸ Hoff, Trygve J.B. «Demokrati og moderne liberalisme» i *Farmand*, nr.44, 1939

⁹⁹ Tribe, Keith, «Liberalism and neoliberalism in Britain» i *The road from Mont Pèlerin*, D. Mirowski & P. Phlewe (Red.), Boston, MA: Harvard University Press., s. 75–76

¹⁰⁰ Kjos Fonn, Birgitte, «'Approaching an Abyss': Liberalist Ideology in a Norwegian Cold War Business Paper»

¹⁰¹ Hoff utga ukentlig utdrag fra brevvekslingen i en kortere periode fra *Farmand*, nr 38, årgang 63, 27. september, 1958.

¹⁰² Hoff, Trygve J.B., *Tanker og idéer*, 1975, s. 53.

direktoratet. I offentligheten hevdet Thagaard at det hele var midlertidig, men som vi ser fra Hoff's lederartikkel i Dagbladet allerede fra 1934 var Hoff overbevist om at disse lovene skulle bli varige og at den gjennomregulerte stat ville gå i oppfyllelse:

«Erfaring viser videre at ophevelsen av økonomisk frihet lett fører til ophevelse av politisk frihet, som igjen lett fører til ophevelsen av den personlige frihet, - et stort og uvurderlig gode, der likesom sundheten først apprecieres når man har mistet den».¹⁰³

En mulig grunn til *Farmands* økende oppslag i denne perioden, er nok Hoff's harde ord mot denne politikken. Hoff beskriver blant annet Prisdirektoratet som at Norge er «på diktaturets vei»¹⁰⁴ og beskriver situasjonen på denne måten:

«Uken har bragt nye meldinger om overgrep mot Norges privatøkonomiske sektor.»¹⁰⁵

Hoff brukte bladet sitt *Farmand* til å – blant annet – kritisere skattlegging, prisregulering og nesten samtlige former for statlige inngrep. Det kommer frem i hans tekster at i Hoff's mening var *reguleringen* roten til *alle* økonomiske problemer og fører til innskrenkinger av den politiske frihet. Hoff skriver blant annet:

«Et planøkonomisk dirigert samfunn er nemlig et ufritt samfunn; den ene friheten fører mer eller mindre automatisk til en ny ufrihet.

Og all historie viser at det vanskeligste, såreste og kostbareste som finnes er å vinne tilbake en frihet som en gang er gått tapt.»¹⁰⁶

«[n]år Staten i løpet av et år anvender den eventyrlige sum av 700 millioner kroner til prissubsidier, betyr dette at samfunnsmedlemmene i form av skatter får presentert en regning på det tilsvarende beløp»¹⁰⁷,

og Hoff mener dermed at prissubsidier ikke ville få fart på økonomien, og ville bare i utgangspunktet pålegge nordmenn flere skatter. Og i all hovedsak var årsakene til de stigende prisene Arbeiderpartiets politikk.¹⁰⁸ Boligmangelen i hovedstaden Oslo var preget av boliglånsforskriften og de stadige inngrepene i eiendomsmarkedet.¹⁰⁹ I dette tverrsnittet av tekster fra Hoff, så er hans meninger i tråd med hvordan man vanligvis forstår økonomisk

¹⁰³ Hoff, Trygve J.B., «Thagaards evigvarende depresjon», leder i *Aftenposten*, 7/11, 1934

¹⁰⁴ Hoff, Trygve J.B., «På diktaturets vei» i *Farmand*, nr 25, årgang 58, 20. juni 1953.

¹⁰⁵ Hoff, Trygve J.B., «Overgrep» i *Farmand*, nr 5, årgang 58, 31. januar 1953.

¹⁰⁶ Hoff, Trygve J.B., «– Før det er for sent» i *Farmand*, nr. 41, årgang 58, 10. oktober 1953.

¹⁰⁷ Hoff, Trygve J.B. «Subsidier og stabilisering» i *Farmand*, nr.44, årgang 53, 30. oktober 1948

¹⁰⁸ Hoff, Trygve J.B., «Det summer av juss» i *Farmand*, nr. 11, årgang 58, 14. mars 1953.

¹⁰⁹ Se for eksempel *Farmand* 31. oktober 1953 og 18. oktober 1958.

liberalisme – regulering er særdeles dårlig for økonomien, og deregulering er et gode.¹¹⁰ Hoff mente rett og slett at nordmenn ganske enkelt ikke forstod økonomiens *egentlige* lover. Dette syntes å forårsake ham en del frustrasjon, men ga ham større tro på sitt eget samfunnsoppdrag, som han selv poengterer i lederen sin «Et villedet folk» fra 17. oktober 1953:

«Vi anser det norske folk for å stå tilbake på den økonomiske opplysnings område og for å vite nedslående lite om sammenhengen mellom politikk, økonomi og individuell eksistens. Folket savner sans for sammenheng, som det mangler sansen for kvalitet i livsførselen og livssynet. Dette er ikke noe som preger bare vårt samfunn, det er særtrekk ved tidsånden ute og hjemme. [...] Overalt er der behov for stadig nye kunnskaper og ny erkjennelse om det menneskelige samkvems rette sammenheng. Vi ser på det som en klar plikt å gjøre vårt for å meddele disse kunnskapene og denne viten videre. Vi gjør det i sikker tro på at én dag vil det nytte!

Kampen for å øke forståelsen og den sunne sans er ikke lett eller behagelig, og den er ofte utakknemlig, men kampen fortsetter.»¹¹¹

Som nevnt, så uttrykte Hoff opptil flere ganger i sine lederartikler en alvorlig bekymring for hvilken påvirkning en regulering av næringslivet ville ha på den politiske friheten, men et særlig godt eksempel på hvor lite som skulle trenge for å innskrenke rettighetene, er fra 1953 da han uttrykte en sterk misnøye mot datostempling av egg og melk:

«Hvis staten begynner å beskytte oss på en måte, så vil den begynne å beskytte oss på en annen måte, og det neste vi vil ha er hele den absolutistiske staten som også forteller oss hva vi skal si og skrive».¹¹²

Det er derimot betydningsfullt å påpeke at Hoff riktignok hevdet at han ikke var *imot* datostempling, men det var noe forbrukere og husmødre burde ta seg av – og ikke noe som var i statens anliggende.

Ofte skriver Hoff ikke eksplisitt hva han mener at denne frihetsberøvelsen skal lede til. Men han er alltid standhaftig i at kampen for et fritt næringsliv – og i forlengelse et fritt samfunn – er den viktigste. Som for eksempel da han formulere seg slik:

«Hva ødeleggelsen av det private næringsliv fører til i *siste* hånd er en annen side av saken. I virkeligheten den viktigste.»¹¹³

¹¹⁰ Kjos Fonn, Birgitte, «'Approaching an Abyss': Liberalist Ideology in a Norwegian Cold War Business Paper»

¹¹¹ Hoff, Trygve J.B., «Et villedet folk» i *Farmand*, nr. 42, årgang 58, 17. oktober 1953

¹¹² Hoff, Trygve J.B. «Det summer av juss» i *Farmand*, nr. 144, årgang 58, 14. mars 1953.

¹¹³ Hoff, Trygve J.B. «Snedig sosialisering» i *Farmand*, nr. 37, årgang 63, 13. september 1958

Flere ganger i sin redaktørkarriere uttrykte Hoff støtte og en viss bekymring for menneskerettighetene.¹¹⁴ Igjennom hele sin karriere fra både begynnelsen og slutten av den – understreket Hoff viktigheten av en fri presse. I 1949 skrev han:

«Vårt moderne demokrati må bygges på prinsippet om opposisjons rettigheter. Men ingen opposisjon kan klare å utføre sin samfunnsgagnlige virksomhet uten presseorganer som talerør. Dette prinsipp må alltid holdes i hevd og ære [...]»¹¹⁵

Etter hvert som forholdet mellom de allierte og Sovjetunionen ble kaldere etter andre verdenskrig, ble minnet om nazistisk totalitarisme forvandlet til et argument mot Sovjetunionen og også mot eventuelle reelle eller antatte sympatisører med Sovjetunionen.¹¹⁶ Hoff var ikke alene om dette. For mange nordmenn var kuppet i Tsjekkoslovakia våren 1948 et avgjørende øyeblikk. På slutten av 1940-tallet ble det faktisk ganske vanlig, både i Arbeider- og Høyrepressen, å trekke paralleller mellom Hitler-Tyskland og Stalins Sovjetunionen¹¹⁷, og mange norske politikere ønsket å sette inn tiltak mot den voksende kommunismen i Norge. Fra 1947 trappet myndighetene opp en massiv, men hemmelig overvåkningsordning rettet mot alle som antas å ha noen form for (vidt definerte) kommunistiske sympatier – en ordning som senere ble en skandale da dens fulle omfang ble avslørt. I 1948 ble Stortingets Utenrikskomité faktisk *nedlagt* for å holde de kommunistiske stortingsrepresentantene utenfor og ble ikke gjenåpnet før i 1950 da NKP¹¹⁸ ikke lenger var representert i Stortinget.¹¹⁹

Frykten for en ny totalitær okkupasjon forble et tilbakevendende tema i Hoff's forfatterskap gjennom hele livet. Men som en selverklært liberal av den «nye sorten» som hevdet å gå inn for all slags ytringsfrihet og andre politiske friheter, var hans reaksjoner på den kommunistiske trusselen iøynefallende. I praksis var han villig til å innføre både yrkesforbud og pressesensur om nødvendig. Etter Hoff's mening burde norske NKP-medlemmer ikke bare ekskluderes fra Utenrikskomitéen, men heller ikke få jobbe i hæren, i politiet eller i NRK. Hoff skriver blant annet:

¹¹⁴ Se for eksempel *Farmand* 20. mars 1948, 25. oktober 1958, 9. mars 1963.

¹¹⁵ Hoff, Trygve J.B., «Presse og demokrati» i *Farmand*, 30. juli 1949 som gjengitt i *Tanker og idéer*.

¹¹⁶ Kjos Fonn, Birgitte, «'Approaching an Abyss': Liberalist Ideology in a Norwegian Cold War Business Paper»

¹¹⁷ Skre, A. «Den store vestvendingen». I G. Hjeltnes (Red.), *Imperiet vakler. Norsk presses historie 1660–2010*, Vol. 3, Oslo: Universitetsforlaget, 2010, s. 169–191

¹¹⁸ NPK: Norsk kommunistisk parti

¹¹⁹ Løvold, Andreas, *Innenriks/utenriks: Den utvidede utenrikskomitéen som skaper og opprettholder av utenrikspolitisk konsensus*, 2002

«[f]or å hindre at Norge kommer under russisk overhøyhet kreves mere. For det første må det sørges for å ha absolutt pålitelige folk i alle stillinger som dirigerer armé og politi. Videre må man være sikker på at ingen i Kringkastingens ledelse vil gå kommunistenes ærende. [...] Videre må vi ha pålitelige folk i Utenrikskomiteen. Har vi det? Nei. Vi har kommunister der.»¹²⁰

Dette sto i sterk kontrast til hans liberale syn på rettighetene til opposisjonen som er sitert tidligere i oppgaven – så vel som, for den saks skyld, i samme lederartikkel, hvor han også uttalte at han var imot pressesensur, og skriver:

«[v]i liker ikke utrensning og har før tatt avstand fra kommunistutrensning i U.S.A. Særlig er vi imot pressecensur i enhver form. Men å ha kommunister som officerer, politi og i det norske Stortings Utenrikskomité er noe annet»¹²¹.

Men denne hendelsen krevde tilsynelatende et unntak og er en indikasjon på at Hoff ikke alltid ga sine motstandere de samme politiske frihetene som han nøt selv.¹²² Hoff skrev også noe lignende noen år senere da daværende statsminister Einar Gerhardsen besøkte Titos Jugoslavia. Statsministeren ble sterkt kritisert av Hoff, og han gjentar en gjennomgående argumentasjon – som jeg kommer tilbake til – om at Arbeiderpartiet er «Moskvatro»:

«Hovedsaken er at den norske statsminister besøker og blir feiret av kommunistiske bødler og Vestens fiender. Man kan kanskje forstå at lederen av et arbeiderparti personlig foretrekker Moskva for USA og sosialisme for markedsøkonomi, men i en situasjon som begynner å minne om 1937-38 har Norges statsminister plikt til å sette personlige sympatier til side. [...] På samme bakgrunn forekommer det oss ytterst beklagelig at personer som burde stå på den *ikke*-sosialistiske front, stiller seg til disposisjon for å gi offisielle referater av dette besøk.»¹²³

Å ha disse meningene var selvfølgelig Hoff's demokratiske rett, men det interessante er at han også uttalte at det *ikke* skulle vært skrevet presseoppslag om besøket i borgerpressen utgangspunktet.¹²⁴ Utover Hoff's sterke meninger om NRK, er dette det eneste tilfellet av motstand mot pressefrihet i mitt begrensede utvalg. På den annen side er det et ganske sterkt syn — en innflytelsesrik redaktør i den frie vestlige presse som offentlig slår fast at et norsk statsbesøk i et annet land burde vært *sensurert*.

¹²⁰ Hoff, Trygve J.B. «Spionasje eller kontra» i *Farmand*, nr. 27, årgang 68, 6. juli 1963

¹²¹ Hoff, Trygve J.B. «Det er ikke nokk» i *Farmand*, nr. 10, årgang 53, 6. mars 1948.

¹²² Hoff påpekte selv at han var klar over slektskapet mellom hans meninger og McCarthyismen i USA – som han forsikret leserne om at han ikke likte.

¹²³ Hoff, Trygve J.B. «Farlig flirt» i *Farmand*, nr. 40, årgang 63, 4. oktober 1958. Her referer Hoff til borgerpressen.

¹²⁴ Ibid.

Og med dette angrepet på Arbeiderpartiet, så åpner vi døren for det neste overordnede tema jeg skal begi meg ut på i denne oppgaven. Det har seg slikt at Hoff's syn på både den politiske og økonomiske friheten må sees i sammenheng med hans syn på det han anser er den overordnede trusselen i det norske samfunn: det er frihetsberøvelsen som sosialdemokratiet står for.

5.2 Sosialdemokratiet – «Den indre fiende»

Etter Hoff's syn trengte man ikke å være uttalt kommunist for å være en trussel mot samfunnet. Han insinuerte også jevnlig at representanter for den demokratisk valgte Arbeiderparti-regjeringen var upålitelige i så henseende, og skrev mye om det Hoff mente var Arbeiderpartiets *egentlige* intensjoner. Og mye av debattene i *Farmands* spalter var også preget av denne overordnede tematikken.

Den relative konsensus i den praktiske politikk mellom Arbeiderpartiet og Høyre gjorde ikke spesielt sterkt inntrykk på Hoff.¹²⁵ Dette skal jeg vise til bredere i neste underkapittel, men denne delen av oppgaven skal i all hovedsak handle om sosialdemokratiet og særlig Arbeiderpartiet.

For Hoff var Arbeiderpartiet:

«[...] først og fremst et *politisk* vesen, og man skal ikke skrape meget på dets landsfaderlige overflate før rovdynet kommer frem. For øyeblikket flekker dyret gift-tenner.»¹²⁶

Han anklaget Arbeiderparti-lederne for å være løgnere og for å «bedra velgerne deres»¹²⁷. Noen ganger virket han likegyldig til at norsk etterkrigspolitikk ble drevet av en folkevalgt regjering i et parlamentarisk demokrati, og han uttrykte en viss fornærmelse over at det var «åpenbart» at Stortinget «kommer til å føre sin politikk med flertall»¹²⁸. Lovgivning som innførte selv mindre nivåer av økt planlegging i blandingsøkonomien – slik tilfellet var i Norge – var likt som «å gå østover»¹²⁹ eller «gå til Moskva»¹³⁰, og Arbeiderpartiet ble til og med beskrevet som å «infiltrere økonomien» av Hoff:

¹²⁵ Kjos Fonn, Birgitte, «'Approaching an Abyss': Liberalist Ideology in a Norwegian Cold War Business Paper»

¹²⁶ Hoff, Trygve J.B., «Avledningsmanøvrer» i *Farmand*, nr. 44, årgang 68, 2. november 1963

¹²⁷ Hoff, Trygve J.B., «Hvem dreper konkurransen!» i *Farmand*, nr.40, årgang 58, 3. oktober 1953.

¹²⁸ Hoff, Trygve J.B., «– Før det er for sent» i *Farmand*, nr. 41, årgang 58, 10. oktober 1953.

¹²⁹ Hoff, Trygve J.B., «Den politiske diskusjon» i *Farmand*, nr. 10, årgang 63, 8. mars 1958.

¹³⁰ Hoff, Trygve J.B. «Løfte-konkurranse» i *Farmand*, nr. 38, årgang 68, 21. september 1963

«I øyeblikket er situasjonen den, at Arbeiderpartiets planøkonomer har plassert seg i mange strategiske stillinger i samfunnet. Med støtte av et eventuelt nytt reguleringsvennlig stortingsflertall vil de plassere seg i enda flere. Får de fire nye år på baken, vil infiltrasjonen i samfunnsøkonomien bli så sterk, at det kan koste årtier å få avbøtet skadevirkningene»¹³¹.

Dette var et underliggende argument som Hoff skulle gjenta i store deler av sin redaktørkarriere. Ved en senere anledning skulle Hoff kommentere mangelen på avdekning av sovjetisk spionasje innad i Norge, og skrev at det umulig kunne være slik at norsk etterretningstjeneste var såpass dårlig stilt at de ikke greide å finne et eneste eksempel av sovjetisk spionasje, men hentydet i stedet til at den *egentlige* grunnen til at dette ikke var avdekket var fordi kommunistene hadde infiltrert viktige posisjoner – og særlig i regjering – i det norske samfunnet, og Hoff skrev blant annet:

«[...] trenger der seg frem en tredje – og særdeles lite hyggelig – mulig forklaring på misforholdet mellom Sovjets naturlige etterretnings-interesse for Norge og det ubetydelige omfang av den Sovjet-spionasje man kjenner i Norge. Forklaringen går ut på at *russerne har sine spioner så godt plasert i Norge, at de unndrar seg vanlig sikkerhets-granskning*. Forholdet er jo, som Johan Vogt engang sa, at Norge er regjert av tidligere kommunister».¹³²

Noen av uttalelsene fra Hoff kan først og fremst sees på som retorikk fra en mann som var stort sett uenig med regjeringen som til enhver tid hadde blitt dannet¹³³ og Hoff brukte sitt næringslivsmagasin med et håp om å konvertere noen få velgere over til borgerlig og – kanskje spesielt – sin egen nyliberalistiske side. Men måten hentydninger til mangelen på «frihet» regelmessig ble brukt for å forsøke å skape en kobling mellom sosialdemokrati og totalitarisme, var noe mer alvorlig. Han anklaget indirekte den valgte regjeringen for å «berøve Norge den friheten vi har hatt i 150 år»¹³⁴ eller brukte uttrykk som «I 1945 fikk Norge sin frihet igjen – i alle fall fra den hitlerske undertrykkelse»¹³⁵. Ifølge Hoff hadde Norge til og med:

«glid bort fra å være en rettsstat som ivaretar individets rettigheter til en forvaltningsstat som utøver nærsagt uinnskrenket makt i *kollektivets* navn»¹³⁶.

Hoff var ikke særlig begeistret over hvordan sosialdemokratene og Arbeiderpartiet som sådan snakket om frihet i sine taler. Og insinuerer samtidig at de prøvde å gjemme unna det faktum

¹³¹ Hoff, Trygve J.B. «– Før det er for sent» i *Farmand*, nr 41. årgang 58, 10. oktober 1953.

¹³² Hoff, Trygve J.B. «Spionasje eller kontra» i *Farmand*, nr. 27, årgang 68, 6. juli 1963

¹³³ Kjos Fonn, Birgitte, «'Approaching an Abyss': Liberalist Ideology in a Norwegian Cold War Business Paper»

¹³⁴ Hoff, Trygve J.B. *Farmand*, 22. mai 1954, som gjengitt i Hoff, *Tanker og Idéer*, 1975, s. 203.

¹³⁵ Hoff, Trygve J.B. «Frihet er den beste ting» i *Farmand*, nr. 9, årgang 63, 1. mars 1958.

¹³⁶ Hoff, Trygve J.B. «Stat, rett og individ» i *Farmand* nr.12, årgang 63, 22. mars 1958.

at Arbeiderpartiets mål var å innskrenke friheten. I det første nummeret etter 17.mai i 1954 skrev Hoff:

«I stedet for å tale om den grunnlov og den frihet det norske folk vant for 140 år siden, burde 17. mai-talerne etterlyse den frihet det norske folk har mistet»¹³⁷.

Ved noen anledninger var han også nær ved å påstå at Arbeiderpartiet i all hemmelighet forsøkte å påtvinge sosialisme – og hos Hoff var dette forstått som kommunisme, ikke sosialdemokrati. Hoff skrev blant annet:

«I velinformerte kretser har det vært *hvasket* om at den norske regjering endelig har begynt å orientere sig mot vest, men utenriksministerens siste uttalelse tyder ikke på det»¹³⁸.

Og selv om Arbeiderpartiet i store deler av perioden hvor Hoff skrev sine tekster regjerte med flertall, viste dette seg å bare være fordi Arbeiderpartiet «lurte» velgerne sine. Han mente at Arbeiderpartiet skulle innføre kommunisme, men at folk heller ville ha liberalkapitalisme. Men på grunn av dobbeltkommunikasjon fra Arbeiderpartiet visste «Folket» rett og slett ikke hva de ville ha. Og Hoff skriver:

«Riktignok trenges det bare et minimum av kunnskaper for å vite hvor Norges reelle interesser virkelig ligger, men det er en ting. En annen sak er det om at det norske publikum og den norske regjering forstår det. [...] Det er godt og vel å ha tro på menneskene og appellere til det beste i dem, men godtroende folk egnert sig ikke i ulvetider. Da trenger vi ikke naivister. Jødene hadde et ord for det allerede før krigen: «de godtroende sitter i Dachau, skeptikerne på den grønne gren i New York,» sa de. Og senere ble det gassing i Auschwitz».¹³⁹

Sosialdemokratiet ville nødvendigvis lede til totalitær politikk, ifølge Hoff. Og dette var en linje han skulle opprettholde igjennom hele sin redaktørkarriere. 5 år senere skulle han skrive:

«Haakon Lies tale var typisk for en periode vi nå trodde var tilbakelagt. Kraftig stemmebruk, grov patos, enda grovere ironi, skulle dekke over de sviktende argumenter. Det det gjaldt var først og fremst å piske stemningen opp, stadig sterkere opp. Det er en teknikk som minnet om Gøbbels burde ha tatt livet av. Nå begynner Arbeiderpartiet å bruke den igjen».¹⁴⁰

¹³⁷ Hoff, Trygve J.B. *Farmand*, 22. mai 1954, som gjengitt i Hoff, *Tanker og Idéer*, 1975, s. 203.

¹³⁸ Hoff, Trygve J.B. «Spør folket!» i *Farmand*, nr. 5, årgang 53, 31. januar, 1948

¹³⁹ Hoff, Trygve J.B. «Spør folket!» i *Farmand*, nr. 5, årgang 53, 31. januar, 1948

¹⁴⁰ Hoff, Trygve J.B. «Pirat-flagget tiltops» i *Farmand*, nr. 1, årgang 58, 17. januar 1953.

En artikkel i *Farmand* med Hoff's signatur fra høsten 1963 med tittelen «Samfunnsfare nr. 1» er spesielt interessant. Der problematiserer Hoff Arbeiderpartiets *egen* bruk av ordet «sosialisme», som Hoff fant noe uklart. Arbeiderpartiet hadde i et offentlig dokument definert sosialisme som ganske enkelt den retningen Norge hadde tatt de siste tiårene – altså sosialdemokratiet.¹⁴¹ Men Hoff stolte ikke på Arbeiderpartiet og standhaftig insisterte på at sosialisme var *noe annet* enn det Arbeiderpartiet hadde definert. For Hoff var sosialisme statlig eierskap til produksjonsmidlene og *total statlig kontroll* over næringslivet. Hoff's underliggende argument var at når Arbeiderpartiet ikke innrømmet dette, prøvde de å utviske sine *virkelige* intensjoner:

«Det betyr ikke at der i realiteten og i den saklige diskusjon er noen som helst tvil om hva sosialisme er. Det er bare A-partiet som forsøker å tåkelegge begrepet i en bevisst – eller i alle fall *berettiget* – følelse av at hvis velgerne forstod hva sosialisme er, ville sosialist-partiene ikke få noe flertall.»¹⁴²

I de aller fleste utdragene som er gitt fra Hoff's tekster bruker han ulike retoriske strategier for å fremme sine egne synspunkter. Eksempler på disse er forutsetninger: en kommunist er per definisjon illojal mot sin egen nasjon; metaforer; «å gå øst» for sosialdemokratisk lovgivning¹⁴³; sammenheng: knytte Stalin til Hitler og sosialdemokrater til Stalin, eller å koble tapet av frihet under den tyske okkupasjonen til etterkrigstidens prislovsarbeid; og stråmannsargumentasjon – hvor Hoff heller argumenterer mot sin *egen definisjon* av etterkrigstidens sosialdemokrati, i motsetning til hva, spesielt, Arbeiderpartiet selv mente.¹⁴⁴

Men det som er interessant etter å ha lest Hoff i sømmene er at hans ordbruk ofte indikerer at dette er *mer enn* bare en strategi og at han virkelig *forventer* at sosialdemokratiet skal frata Norge friheten. Noen ganger er påstandene og lederartiklene hans så påfallende kontroversielle at det virker usannsynlig at han ville ha risikert de sosiale sanksjonene ved å ytre dem hvis han ikke hadde ment det han sa.¹⁴⁵ For eksempel, før stortingsvalget i 1953, uttrykte Hoff ikke bare en bekymring for landet, men slo til og med alarm – hvis Arbeiderpartiet ble gjenvalgt. Hoff skrev:

¹⁴¹ Så kan man selvfølgelig diskutere om dette *faktisk* er sosialisme eller ei, men det faller litt utenfor.

¹⁴² Hoff, Trygve J.B. «Samfunnsfare nr.1» i *Farmand*, nr. 39, årgang 68, 28. september, 1963.

¹⁴³ Hoff, Trygve J.B. «Løfte-konkurranse» i *Farmand*, nr. 38, årgang 68, 21. september 1963

¹⁴⁴ Kjos Fonn, Birgitte, «'Approaching an Abyss': Liberalist Ideology in a Norwegian Cold War Business Paper»

¹⁴⁵ Ibid.

«Når man ser enkeltindivider eller grupper av individer marsjerer taktfast mot en avgrunn, er det simpel menneskeplikt å søke å stoppe dem.»¹⁴⁶

Det var nødvendig å handle før det var for sent:

«Opposisjonen har gjort sitt beste for å sinke den norske samfunns marsj mot den avgrunnen som heter sosialismen. Men den har etter vårt skjønn forsømt å sende ut det S O S som i virkeligheten er på sin plass. Vi går nemlig mot et stup, — det stup som heter samfunnets forsumping og enkeltmenneskets fornedring»¹⁴⁷.

Og et siste poeng vi må innom før vi beveger oss videre. Den oppmerksomme leseren vil nok gjenkjenne de underliggende konspirasjonsteorier som kommer frem i Hoff's skriverier. Jeg har bevisst valgt å ikke sette søkelys på dette i løpende tekst, da jeg i størst mulig grad har intensjoner om å ta Hoff og hans meninger på alvor. Men det er allikevel et viktig poeng vi må se på som helhet før vi beveger oss videre.

Hoff skaper nemlig en konstruksjon hvor sosialdemokrater er mektige mennesker som aktivt manipulerer, fabrikkerer eller skjuler bevis. For Hoff var verken motbevis eller mangel på bevis noe som tilsa at hans teori må forkastes. Snarere er det akkurat det man ville forvente å finne hvis mektige aktører lanserte en dekkoperasjon. I Hoff's tekster skiller han mellom ulike typer fiendebilder – det er et klart skille mellom ytre (kommunistene i Moskva) og indre fiender («kommunistene» i Arbeiderpartiet), og samarbeidet mellom dem.

Hoff benytter seg dermed av det man kan kalle «subversjonsmyter»¹⁴⁸. Subversjonsmyter er en samlebetegnelse for advarende fortellinger om en utpekt gruppes (her: «kommunistene» i Arbeiderpartiet) bevisste undergraving av eksisterende aspekter av samfunnet. Subversjonsmyter forteller spesielt om makten som konspiratører har over visse mennesker eller institusjoner i samfunnet vårt. Det ligger i navnet at en slik teori handler om et system eller regime som undergraves eller blir ødelagt fra innsiden. Dette riset bak speilet, eller den skjulte trusselen om du vil, hadde også påvirkning langt utover Arbeiderpartiet og kommunistene i NKP.

¹⁴⁶ Hoff, Trygve J.B. «– Før det er for sent» i *Farmand*, nr 41. årgang 58, 10. oktober 1953.

¹⁴⁷ Hoff, Trygve J.B. «– Før det er for sent» i *Farmand*, nr 41. årgang 58, 10. oktober 1953.

¹⁴⁸ Bromley & Shupe, *Anti-cultism in the United States: Origins, Ideology and Organizational Development*, 1995, s. 414. Se også *Hva er konspirasjonsteorier* av Asbjørn Dyrendal og Terje Emberland (2019) for mer om disse subversjonsmytene.

5.3 Ikke-sosialistiske partier – «svikerne»

Hoffs misnøye med det politiske landskapet var ikke bare i all hovedsak en misnøye med «kommunistene» i Arbeiderpartiet og andre partier på venstresiden. For han var de såkalte «ikke-sosialistiske» partiene også svake i den forstand og sviktet den store frihetskampen. Både Høyre, Bondepartiet¹⁴⁹ og særlig partiet Venstre fikk gjennomgå Hoffs sterke penn. I Hoffs øyne lot de seg villedes til å bevege seg til venstre – eller «mot øst» – i møte med Arbeiderpartiets politikk. Spesielt Venstre hadde Hoff et særlig stort problem med, og i en lederartikkel allerede i 1953 om prisloven skrev Hoff:

«Det gikk til de grader efter norsk politisk oppskrift, at Venstre foretok nettopp de krampevridninger som har skapt dette partis besynderlige posisjon i norsk politikk»¹⁵⁰

For Hoff hadde Venstre sviktet det politiske prosjektet det selv erklærte at de var en del av. Da Liberale Folkeparti annonserer at de stilte til Stortingsvalg i 1957¹⁵¹, hadde Hoff saumfart programmet deres og funnet ut at det var i samsvar med hva han anså som den *egentlige* liberalismen, det vil si «den nye liberalismen» som Hoff var en forkjemper for. Hoff skrev blant annet dette om de forskjellige liberale utgangspunktene:

«Særlig for Venstre burde denne nyskapingen være en bitter pille. For her konfronteres partiet med den virkelige, *egentlige* liberalisme!»¹⁵²

Og det er når man leser disse tekstene fra Hoff om partier på høyresiden i norsk politikk i samtiden at det skinner igjennom at Hoffs frykt for totalitarisme ikke bare gjaldt den politiske venstresiden. Det var, nettopp, det ikke-sosialistiske partiet Venstre som også representerte en fare i så henseende. Det var ikke nok at Venstre var et selverklært liberalt parti, for Hoff så igjennom dette, og for ham hadde Venstre sviktet den liberale frihetskampen:

«[...] hva vi mener om partiets svik overfor grunnleggende frihetsbegreper har vi tidligere gitt uttrykk for.»¹⁵³

¹⁴⁹ Nå Senterpartiet.

¹⁵⁰ Hoff, Trygve J.B. «Den neste horisont» i *Farmand*, nr. 23, årgang 58, 6. juni. 1953

¹⁵¹ Liberale Folkeparti var et norsk politisk parti som stilte til valg ved stortingsvalget 1957 i Oslo. Partiet oppnådde 0,09 % av stemmene i Oslo, og ble dermed ikke representert på Stortinget. De stilte aldri til valg igjen.

¹⁵² Hoff, Trygve J.B. «Det gamle Venstre – og den nye liberalisme» i *Farmand*, nr. 49, årgang 58, 1953.

¹⁵³ Ibid.

Og det gikk ikke lang tid, faktisk innenfor det samme året, hvor Hoff's motstand mot Venstre økte. Venstre gikk fra å være svikere til at deres politikk var like farlig som sosialismen selv:

«Lytt ikke til dem! Den insinuerende «midt-imellom»-politikken som Venstre vil innbille folk er et alternativ til sosialismen, er like farlig som sosialismen selv. Gir den svake lillefingeren til den sterke, kan han være sikker på å miste hele hånden».¹⁵⁴

Det kommer godt frem at Hoff ikke var videre begeistret for hans politiske «allierte». Han hevdet senere at partiet Høyre samarbeidet med både «totale og halvsosialistiske partier»¹⁵⁵, og begrepet *halvsosialist* som skjellsord for Venstre ble gjentatt da Venstre og Høyre – og ytterligere de to ikke-sosialistiske partiene Kristelig Folkeparti og Bondepartiet – dannet en koalisjonsregjering¹⁵⁶ i 1963:

«Da Høire opphørte å være konservativt parti og ble liberalt, ble Venstre *halvsosialistisk* av frykt for å være i bås med Høire»¹⁵⁷.

Og her kommer det frem at Hoff mente at det ikke bare var partiet Venstre som var et farlig parti i så henseende med deres «halvsosialistiske» tilnærming, men for Hoff lekte – til og med – Høyre med farlige sosialistiske tanker.¹⁵⁸

I året 1953 er det flere interessante referanser i *Farmand* til en viktig pågående debatt, en debatt som bidro til å endre det norske Høyre.¹⁵⁹ Noe av de overordnede temaene for debatten var at det var et skille mellom konservatisme og liberalisme, og sann og falsk individualisme – og å rydde opp i «den liberalistiske begrepsforvirring»¹⁶⁰. Noen fremtredende yngre medlemmer av partiet Høyre hadde satt seg fore å avsløre konservatismens ideologiske røtter, blant annet ved å studere attenhundretallets filosof Edmund Burke¹⁶¹. Daværende nestleder i Høyre, Herman Smitt-Ingebretsen, viste at han var positiv til prosjektet, og han fikk spesielt gjennomgå Hoff's skarpe penn, og Hoff mente at også han sviktet den store frihetskampen:

¹⁵⁴ Hoff, Trygve J.B. «– Før det er for sent» i *Farmand*, nr 41. årgang 58, 10. oktober 1953.

¹⁵⁵ Hoff, Trygve J.B., «Den politiske diskusjon» i *Farmand*, nr. 10, årgang 63, 8. mars 1958.

¹⁵⁶ Se John Lyngs regjering - <https://www.regjeringen.no/no/om-regjeringa/tidligere-regjeringer-og-historie/sok-i-regjeringer-siden-1814/historiske-regjeringer/regjeringer/john-lyngs-regjering-1963/id438720/>

¹⁵⁷ Hoff, Trygve J.B. «Løfte-konkurransen» i *Farmand*, nr. 38 årgang 68, 21. september 1963, min egen kursivering.

¹⁵⁸ Kjos Fonn, Birgitte, «'Approaching an Abyss': Liberalist Ideology in a Norwegian Cold War Business Paper»

¹⁵⁹ For mer om denne debatten i *Farmand*, kan man lese Johannes Waage Løvhaug, «Konservatisme mot liberalisme i *Farmand*» i doktorgradsavhandlingen *Minervas Kvaralsskrift og det prepolitiske*, 2012.

¹⁶⁰ Hafstad, «Konservatismen og friheten II» i *Farmand*, nr. 12/13, 1956

¹⁶¹ Se Langslet, *Konservatismens historie*, Oslo: Cappelen, 1975.

«Noen lar seg narre. Herman Smitt-Ingebretsen gjør det. Han er en snill mann. En av de snilleste vi har. [...] I ingen av disse egenskaper er det snillhet vi først og fremst trenger. Vi forlanger politisk innsikt. Vi forlanger prinsippfasthet. Eller for å si det enda sterkere: troskap overfor de prinsipper han har forpliktet seg til å kjempe for, troskap mot det samfunn han skal forsvare.»¹⁶²

Burke var en dypt konservativ filosof som var en sterk motstander av den sosiale kampen som kom som et resultat av den franske revolusjonen, men han gikk likevel inn for personlig frihet og en forsiktig sosial reform fordi han til syvende og sist var av den oppfatning at samfunnet måtte endres. Han erkjente også at frie mennesker trengte å leve i et fellesskap med andre – han forsto ikke frihet som noe «ensomt, individuelt, løsrevet, egoistisk»¹⁶³. Burke tok med andre ord en posisjon – ikke bare i opposisjon til totalitær kommunisme, eller til det som senere skulle bli kjent som rask sosialdemokratisk reform – men også i opposisjon til de mest ekstreme formene for liberalisme.

Hoff mente at dette var for venstreorientert. Unge Høyre hadde beveget seg til venstre – og dermed nærmere sosialismen og vekk fra konservatismen og liberalismen – og moderpartiet Høyre med dem:

«Selv vi, som synes det er viktigere å være ikke-sosialister enn konservative, karakteriserer det som beklagelig at Norge ikke har hatt noe virkelig konservativt parti»¹⁶⁴.

Dette er ikke det eneste eksempelet hvor Hoff angrep det ikke-sosialistiske partiet Høyre. Da Høyre i 1963 foreslo et program for alderspensjon, var det *Farmands* – og kanskje mer korrekt Hoff's – oppfatning at dette ville føre til at staten tok kontroll over nesten all privat sparing i Norge og Hoff skriver:

«Det er åpenbart at Høyre stiller seg i «sentrum» ved å legge sine standpunkter opp til – eller endog til venstre for —Arbeiderpartiets. Dette skjer tydeligvis helt bevisst; f. eks. vil Høyres pensjonsprogram føre til at det alt vesentlige av den private sparing i Norge vil bli statsdirigert [...]»¹⁶⁵.

For Hoff var altså sosialistpartiene og ikke-sosialistpartiene i Norge to sider av samme mynt. Hoff mente at i den praktiske og ideologiske politikken så man lite forskjell på dem. Høyre-sentrum koalisjonen høsten 1963 ble også kommentert på denne måten:

¹⁶² Hoff, Trygve J.B., «Prinsipper, ikke kjepphester» i *Farmand*, nr. 02, årgang 58, 10. januar 1953.

¹⁶³ Langslet, *Konservatismens historie*, 1975, s. 34.

¹⁶⁴ Hoff, Trygve J.B., «Den politiske diskusjon» i *Farmand*, nr. 10, årgang 63, 8. mars 1958.

¹⁶⁵ Hoff, Trygve J.B. «Vendetta på høyre fløy» i *Farmand*, nr. 13, årgang 68, 30. mars 1963.

«Vi hadde foretrukket en klar ikke-sosialistisk erklæring, som hadde markert forskjellen på sosialistpartiene og ikke-sosialistpartiene istedenfor likhetspunktene. For det er det som faktisk samler de fire partier som nu har dannet regjering [...] *Allikevel* tror vi at de borgerlige partier i det lange løp hadde stått seg på å markere at de ikke ønsker et sosialistisk samfunn med full statsdirigering av næringslivet og med opphevelse av den private eiendomsrett til redskaper og andre produksjonsmidler»¹⁶⁶.

Hoff beklaget ofte over at Høyre hadde «sluttet å være et konservativt parti og blitt liberalt», noe som gjorde at han savnet å ha et ekte konservativt parti i Norge:

«Hvis Norge hadde hatt et virkelig konservativt Høyre – eller iallfall et Høyre-parti med en klar konservativ fløy [...]».¹⁶⁷

Ut ifra de tekster som er referert til i dette underkapittelet kan vi konkludere med at Hoff så på de såkalte «ikke-sosialistiske» partiene som svikere av den *virkelige* liberalismen og dets større, overordnede, frihetsprosjekt. For Hoff fantes det altså ingen sanne liberale i partiet Høyre eller Venstre. Alle disse borgerlige politikerne hadde blitt korrumpert av byråkratene og planøkonomene. Selv om det kan påpekes at den borgerlige regjeringen fra høsten 1965 var et endelig empirisk bevis på hvor irrelevant Hoff's steile tese om koblingen mellom planøkonomi og diktatur var.¹⁶⁸

Som det har blitt gjort rede for i dette kapitlet, har jeg vist en særlig sammenheng mellom Hoff's forståelse av både den økonomiske og politiske friheten, sosialdemokratiet, og de såkalte ikke-sosialistiske partiene. For Hoff sto både Høyre og Venstre, men særlig Arbeiderpartiet og sosialdemokratiet i veien for det store frihetsprosjekt. Han gikk så langt at han beskyldte sosialdemokratene for å egentlig være indre fiender plassert av kommunistene i Moskva, og at politikken til de ikke-sosialistiske partiene i ytterste konsekvens ble manipulert i møte med Arbeiderpartiets egne politikk.

Men hva *er* Hoff's politiske linje og liberale frihetsprosjekt? Hvordan kunne det ha seg at Hoff, en selverklært nyliberal, kunne bruke «liberal» nærmest som et skjellsord, og samtidig beklage at Høyre ikke var konservative nok? En grunn er selvfølgelig at ordet «liberal» har forskjellige betydninger. Både Plehwe¹⁶⁹ og Hoff selv berører det faktum at «liberal» også

¹⁶⁶ Hoff, Trygve J.B. «Løfte-konkurransen» i *Farmand*, nr. 38 årgang 68, 21. september 1963.

¹⁶⁷ Hoff, Trygve J.B., «Den politiske diskusjon» i *Farmand*, nr. 10, årgang 63, 8. mars 1958.

¹⁶⁸ Mjøset, Lars. «Trygve Hoff» i *Troen på markedet*, Red: Håvard Friis Nilsen og Chr. Anton Smedshaug, Res Publica, 2011, s. 189

¹⁶⁹ Mirowski, Philip; Plehwe, Dieter, *The Road from Mont Pèlerin: The Making of the Neoliberal Thought Collective*, 2009, s. 2

brukes for å beskrive mer venstreorienterte synspunkter. Som Hoff sier det 8. mars 1958: «Selv motstandere av frie markeder kaller seg liberale»¹⁷⁰. Men da reiser et nytt spørsmål seg: var Hoff's liberokrati og hans «nye liberalisme» bare et synonym for konservatisme? Må meningene, som kommer frem i inneværende kapittel, faktisk best forstås som «konservativt liberalt» – en hybridkategori som ofte brukes og sjelden blir forklart? Eller var Hoff en faktisk medreisende av «den nye liberalismen» – en tanke antydnet ikke minst av Hoff's nære tilknytning til Friedrich von Hayek og andre antatte intellektuelle fedre til nyliberalismen?

¹⁷⁰ Hoff, Trygve J.B., «Den politiske diskusjon» i *Farmand*, nr. 10, årgang 63, 8. mars 1958.

6 Hoffs forfatterskap og liberalisme – Liberokratiets vei

I dette kapitlet skal jeg se på Hoffs forfatter av bøker i lys av det som har kommet frem i forhenværende kapittel. Dette for å gi en bredere kontekstualisering og forståelse for hva som er Hoffs politiske overbevisning og hvordan dette kommer til synet i hans polemiske debatt i *Farmand*. Derfor kan noe virke gjentagende, men dette er gjort bevisst for å understreke mitt poeng. Jeg skal også se på spenningene som kommer til syne i Hoffs liberalisme – og spesielt hans noe konservative kontra liberale tilnærming til kultur. For å få en bedre forståelse av Hoffs politiske overbevisning er det på dette tidspunktet nødvendig å gå ut av *Farmands* univers og konsultere Hoffs *Fred og fremtid – Liberokratiets vei*, hans overordnede manifest fra 1945 – som gir oss en enda mer omfattende beskrivelse av hans verdensbilde. Boken ble skrevet midt i en ødeleggende krig, men det er liten tvil om at han fortsatte å stå ved mange av meningene den ga uttrykk for – over 100 sider av den ble trykt på nytt i *Tanker og idéer* i 1975. Denne boken var ikke et økonomisk arbeid eller analyse – slik den tidligere boka og doktorgradsavhandlingen til Hoff var, men spenner heller over historie, idéhistorie, sosiologi og politisk filosofi. Den er et liberalistisk manifest, og en samtidsfortolkning hvor fortiden analyseres for å trekke linjer inn i fremtiden.

Som nevnt så skrev Hoff under Den andre verdenskrig et større verk og dette ble også Hoffs siste bok. Den politisk-filosofiske boken *Fred og fremtid – liberokratiets vei*, som ble utgitt etter frigjøringen i 1945, var et verk som skulle fungere som en standhaftig samfunnsanalyse og som et utfyllende manifest. Mye av manuskriptet til boken ble hovedsakelig skrevet under Hoffs fangeopphold på Grini.¹⁷¹ Boken fester seg inn i en liberal idétradisjon, og samtidig til en serie av politisk-filosofiske bøker fra krigsårene. I likhet med Karl Poppers *The Open Society and its Enemies*, Friedrich Hayeks *Road to Serfdom*, Wilhelm Röpkes *Die Gesellschaftskrisis der Gegenwart* og *Die Deutsche Frage*, samt Ludwig von Mises' *Omnipotent Government*, er Hoffs bok først og fremst en intellektuell krigsinnsats.¹⁷² Boken er også skrevet med et sterkt personlig engasjement og en like sterk ansvarsfølelse for å bidra til at «Vesten» aldri mer skulle oppleve de grusomme forbrytelser som ble gjort mot menneskeheten.

¹⁷¹ Hoff, Trygve J.B, *Fred og fremtid – liberokratiets vei*, Oslo: Aschehoug & co, 1945, s.6

¹⁷² Nordbakken, Lars, «Trygve Hoff» i *Liberale tenkere for vår tid*.

Fred og fremtid – liberokratiets vei var Hoff's intellektuelle krigsinnsats og motstandskamp, og verket fungerer både som en analyse av hvordan krigen ble til, hvordan man skal forhindre krig, og den siste del av boken hans fungerer som et manifest for det han mener er den ypperste formen av et teoretisk samfunnssystem – som han riktig nok skapte selv.¹⁷³ Hvis det finnes kun én tekst som beviser at Hoff var mye mer enn en samfunnsøkonom, så er det dette verket. At Hoff med denne boka beveger seg fra en vanlig redaktør til de store politisk-filosofiske linjer er det ingen tvil om. Siden dette er Hoff's egen bok, får han tilstrekkelig med tid til å formulere og forklare seg, og han holder seg vekk fra de ellers så polemiske tilnærmingen han hadde som redaktør. Gjennom denne boka skinner det igjennom at han – i sine egne øyne – er en usvikelig frihetsforkjemper, en intellektuell i den norske offentligheten som aldri gir opp kampen for et samfunn basert på personlig frihet, frihet for næringslivet, generell åndsfrihet, rettsstaten og for demokratiet i seg selv – han redegjør godt for alle former for undertrykkelse av friheten, tyranni og sentral maktkonsentrasjon gjennom boka. Og Hoff argumenterer mot det han anser er de store farene som preger det moderne samfunnet: frafallet av friheten med stor F. Mye av argumentasjon som kommer frem i boken fortsatte Hoff med i etterkrigstiden.

For Hoff hadde Den andre verdenskrig gitt liberalismen en ny sjanse, den hadde nemlig skapt «et aktivt ønske om fred, fredelige forhold og internasjonal vareutveksling», og hadde lært mennesket «hva friheten, liberalismens og liberokratiets mål og grunnidé representerer»¹⁷⁴. Han skriver også at han selv håper at de radikale intellektuelle skal innse at den virkelige store fare som truer «vesten» er *sosialismen*.

Hoff var, riktignok, ikke den eneste i etterkrigstiden som hadde en slik alarmistisk tilnærming til hva som foregikk i samtiden. «Kald krigsliberalisme», hevder historikeren Jan-Werner Müller, setter frykten for frihetens sammenbrudd i sentrum av den politiske tanken. Fiendtlige krefter utenlands og innenlands – kommunisme, Sovjet, Kina, Arbeiderpartiet – søkte å undergrave liberale demokratiske verdier. Som jeg har vist til i forhenværende kapittel, tar Hoff del i det som Judith Shklar har kalt «fryktens liberalisme»¹⁷⁵ som setter imperativet for å unngå grusomhet og overgrep først. Eller for å si det med andre ord: en skeptisk liberalisme som først og fremst var opptatt av å unngå det verste, snarere enn å oppnå det beste. Den var opptatt av frykt i to betydninger: det var en minimal eller negativ liberalisme, eller, som andre

¹⁷³ Hoff, Trygve J.B, «Linjene fremover – Liberokratiets mål og midler» i *Fred og fremtid – liberokratiets*, 1945

¹⁷⁴ Hoff, *Fred og fremtid*, 1945, s. 188.

¹⁷⁵ Se Judith Shklar, «The Liberalism of Fear». I Nancy L. Rosenblum (Red.), *Liberalism and the Moral Life*, 1989.

har sagt det, en «liberalisme uten illusjoner»¹⁷⁶ som var redd for ambisiøse programmer fremmet av de som følte seg helt sikre på deres egne politiske overbevisning. Men det var også basert på innsikten om at mange politiske onder og patologier til slutt oppsto i frykten selv. Denne typen frykt ble da sagt å være avgjørende for å motivere stupet inn i totalitær ideologi.

Hoff og de andre liberale i hans samtid drev med det man kan kalle en «kunnskapspolitik» – faktisk baserte de sin oppfatning av politisk handling direkte på epistemologiske påstander.¹⁷⁷ Likevel hadde de verken tro på positivisme, og de håpet heller ikke å oppnå sikker politisk kunnskap ved å vende tilbake til en ubesudlet klassisk fortid, der de viktigste spørsmålene kunne stilles på nytt.

6.1 «Det beste av liberalisme, demokrati og aristokrati»

Dermed går vi tilbake til det overbærende spørsmålet som blir stilt i denne oppgaven: hva slags liberalisme eller hvilke politiske synspunkter fremmet Hoff? Var Hoff bare en «gammeldags» mann med en noe begrenset evne til å anerkjenne at han levde i en ny verden? Er det slik at Hoff egentlig ikke var en liberal i noen betydning av ordet, hverken ny eller gammel, men at han heller var en konservativ frimarkedstilhenger?

Som jeg delvis har vist i forhenværende kapittel ekskluderte Hoff's «liberalisme» de fleste andre motstridende synspunkter – og til ytterste konsekvens – på en måte representativt demokrati som sådan. Hans analyser og Hoff's «program» i *Fred og fremtid – liberokratiets vei* underbygger denne tolkningen. I boken utreder han i stor detalj for det han valgte å kalle «liberokrati» som skulle være «en regjering av de frie for de frie». Han utdyper:

«Ordet var opprinnelig en kombinasjon av «liberalisme» og «demokrati». Min entusiasme for demokrati er imidlertid relativt behersket, og i noen tilfeller foretrekker jeg den aristokratiske (ikke ved fødsel) regjeringen, der «de beste» vil styre»¹⁷⁸.

Liberokrati er et ord som, ifølge Hoff, opprinnelig var tenkt som en sammensetning av ordet «liberalisme» og «demokrati». Hoff skriver at hans entusiasme for demokrati er relativt

¹⁷⁶ Müller, Jan-Werner, «Fear and Freedom «On 'Cold War Liberalism'»

¹⁷⁷ Müller, Jan-Werner, «Fear and Freedom «On 'Cold War Liberalism'»

¹⁷⁸ Hoff, *Fred og fremtid*, 1945, s. 46.

tilbakeholden, og at han i visse tider foretrekker den aristokratiske styreformen – det vil si hvor «det beste» får herske. Han understreker viktigheten av at dette må være en ikke-fødsels aristokrati. Altså – de viktige posisjonene må ikke holdes av mennesker på grunn av fødselsrett. Hoff forklarer videre at det vil være riktig å si at liberokratiet er både et økonomisk og et politisk system, hvor han mener at dette representerer det beste i liberalismen, det beste fra demokrati og det beste fra den aristokratiske styreformen. Hoff konstaterer at han mener at liberokratiet ikke er noe nytt eller streber etter å være noe nytt – det er kun et nytt navn på en kombinasjon av gamle, men allikevel reviderte, idéer. Hoff foreslår dermed en slags halvrepresentativ regjering, der de verdige ville styre og de uverdige ble holdt utenfor: Liberokratiet var derfor en kombinasjon av «det beste av liberalisme, demokrati og aristokratisk styre».¹⁷⁹

Liberokratiet er Hoff's magnum opus, og i boken sin belyser han liberokratiets grunnidé og skriver:

«liberokratiets centrale idé er frihet. Frihet for det enkelte individ, ytringsfrihet, frihet for kunsten og videnskap og frihet til å velge og bytter varer og tjenester innenfor og utenfor landenes grenser»¹⁸⁰

For Hoff er dette de grunnleggende prinsippet til liberokratiet og således grunntankene i hans eget verdenssyn. Dette er hva han streber etter. Dette er den aller første gangen vi får lese at Hoff skriver omfattende om et mer helhetlig bilde av frihet enn kun det tidligere repeterende mantraet om friheten for næringslivet.

For Hoff skulle altså Liberokratiet være en samfunnsform basert på den «nye liberalismen» som altså var noe annet enn «den gamle». Hoff eksemplifiserer dette svært godt i følgende sitat:

Til dem som innvender at dette er en tilbakevenden til liberalismen og at utviklingen "aldri kan gå tilbake", er svaret at dette er en *ny form* for liberalisme og derfor et fremskritt, men at det forøvrig intet er i veien for å gå tilbake når det gjelder politiske former. Hele menneskehetens historie viser en pendling mellom to politiske grunnformer, tyranni og personlig frihet. Hvis ikke pendelen nu svinger tilbake til mere frihet, vil den svinge videre mot mere tyranni.¹⁸¹

Hoff opplyser også flere ganger i boka om at hans Liberokrati er *noe annet* enn den gamle liberalismen:

¹⁷⁹ Hoff, *Fred og fremtid*, 1945, s. 46.

¹⁸⁰ Hoff, *Fred og fremtid*, 1945, s. 46.

¹⁸¹ Hoff, *Fred og Fremtid*, 1945, s. 459, min egen kursivering

«Dertil kommer at liberokrati ikke er gammel-liberalisme. Liberokrati er ikke "laissez-faire" i ordets dårlige betydning. Liberokrati er "laissez-faire" i den forstand at det vil at varene skal kunne passere grensene og at prismekanismen skal få funksjonere i fred [...]»¹⁸²

Det kan virke som at dette underbygger påstanden om at Hoff ikke mener den klassiske liberalismen dekker tilstrekkelig alle former av frihet. For Hoff er altså prismekanismen som får fungere i fred en nødvendig forutsetning for et fritt og bedre samfunn, og Hoff gjentar det tidligere argumentet sitt:

«Når ny-liberalistene går så sterkt inn for prismekanismens integritet, er det ikke utfra énsidig materialistiske betraktninger, men fordi de mener at den er en nødvendig forutsetning for å nå ikke-økonomiske mål som åndsfriheten. Det er en illusjon å tro at man kan beholde friheten på det ene felt når man skal eliminere den på det annet.»¹⁸³.

Dette viser at Hoff mener det *kan* eksistere en eller annen form for dualitet mellom åndsfriheten og næringslivets frihet. Det er allikevel ekstremt vanskelig å tolke det dithen at Hoff mener det er en *konkret* dualitet. Hoff skriver svært lite – eller ingenting – om åndsfrihetens påvirkning av friheten for næringslivet. Selv om Hoff beveger seg innom en slags dualitetstanke, så kommer han alltid tilbake for å understreke viktigheten av næringslivets frihet for samfunnet:

«politisk frihet har som forutsetning et fritt næringsliv. Dette er ikke bare en hypotese: tendensen til å regulere åndslivet, når man først har begynt å regulere næringslivet, er like tydelig hos vår tids planøkonomer som hos oldtidens tyranner»¹⁸⁴.

Helhetlig ut fra Hoff's bok kan vi generelt forstå at han setter frie markeder i sentrum for de liberale strategier for å oppnå demokratisk frihet. For Hoff ville frie markeder garantere frihet for enkeltmennesket – han mente at nyliberalismen nødvendigvis fører til frihet og enhver annen form for politisk organisering fører ubønnhørlig til totalitarisme og dermed et lukket samfunn:

«Min slutt-konklusjon er følgende: Hvis man vil ha rettssikkerheten undergravet, åndsfriheten bekjempet, menneskene behandlet som slaver, hvis man vil ha lav levestandard, den økonomiske ulikhet øket, det fri valg av varer og tjenester ophevet, hvis man vil ha ensretting og ungdommen opdradd som soldater til fordel for tyranniske ledere, da er det logisk å velge den vei som planøkonomene og sosialistene har anvist, den vei som de hel- og halvsocialistiske stater har fulgt og som de demokratiske stater for tiden orienterer seg henimot. Teoretiske ræsonnementer såvel som empiriske materiale viser at dette er den sikre vei å gå for å nå slike mål.»¹⁸⁵

¹⁸² Hoff, *Fred og fremtid*, 1945, s. 365

¹⁸³ Hoff, *Fred og fremtid*, 1945, s. 365

¹⁸⁴ Hoff, *Fred og fremtid*, 1945, s. 365

¹⁸⁵ Hoff, *Fred og fremtid*, 1945, s. 367

Et fritt marked vil opprettholde frihet for mennesket. Hoff mener at nyliberalismen – og da kanskje spesielt hans egen – ville for all del føre til frihet og en hvilken som helst annen variasjon av en økonomisk samfunnsstruktur fører hensynsløst til totalitarisme og et lukket samfunn.

Fra et demokratisk perspektiv er det imidlertid et problem med en liberalisme hvor politisk frihet forutsetter økonomisk frihet, da den praktisk talt utelukker politiske meninger som begrenser økonomisk frihet på noen måte, slik eksemplene i det tidligere kapittelet indikerer. Hoff's forfatterskap viser disse spenningene i sin helhet.

Hoff er – i alle fall i siste halvdel av *Fred og Fremtid – liberokratiets vei* – politisk-filosofisk; han prøver i det minste å finne en slags deontologisk form av nyliberalisme. Han deler mange av de samme politiske tankene som andre nyliberale økonomer som Friedman og Hayek – mye fordi tankene er grunnet i en idé hvor staten ikke kan ha noen legitim rolle å spille som en aktør i det økonomiske. I likhet med det Friedman og Hayek skulle skrive senere, forklarer Hoff de påståtte gode konsekvensene av nyliberal politikk når han argumenterer til dets fordel, og selv om også den gamle liberalismen også mente at fri konkurranse var viktig, mente Hoff at denne gamle liberalismen hadde en misforstått forståelse av hva dette nettopp skulle være:

«Fremfor alt hevder ny-liberalistene at markedsøkonomiens og prismekanismens betydning ikke bortfaller fordi om gammelliberalistene feilaktig trodde at fri konkurranse var naturlig av guddommelig opprinnelse».¹⁸⁶

Hoff's tro var at næringslivets frihet og individets frihet var samme sider av samme sak og forutsetninger for et fritt samfunn og demokrati. For Hoff så eksisterer frihet når et folk, en økonomi og en kultur – som ikke er styrt og er uberørt av administrative eliter med makt – får lov til å leve og utvikle seg i fred i henhold til prinsippet om menneskelige frie valg i alle områder av livet.

¹⁸⁶ Hoff, *Fred og fremtid*, 1945, s. 364-365

6.2 Et liberalt dilemma

Fremfor alt er hovedtemaet i *Fred og fremtid* hvordan å unngå krig. Hoff argumenterer for at dette var særdeles vanskelig å få til, men riktignok ikke helt umulig. For Hoff er krig knyttet til det han kaller «vår tids krise», som består i et åndelig og etisk forfall. Hoff argumenterer at idealismen erstattes av materialisme, og at den rene individualismen erstattes av den skitne kollektivismen, og samfunnet er generelt preget av voldelig holdninger og anti-intellektualisme. Argumentasjonen, som er bygget opp over nesten 500 sider inkludert notater og et vedlegg, kan kort oppsummeres slikt: mennesker har tre grunnleggende behov og instinkter – ernæring, sex og anerkjennelse:

«Hvis man regner a) næringsinstinktet, b) seksualinstinktet og c) trangen til social anerkjennelse som de tre sterkeste menneskelige drifter, blir oppgaven å søke disse drifter best mulig tilfredstillet, så den misnøie som naturlig oppstår p. g. a. behovenes manglende tilfredsstillelse kan bli sterkest mulig redusert.»¹⁸⁷

Om mennesket får tilfredsstilt disse tingene, vil mennesket være mindre aggressivt og som følger vil derfor krig være lettere å unngå. At næring, sex og anerkjennelse er ganske grunnleggende behov er relativt ukontroversielt.

Ut ifra dette utgangspunktet konkluderte Hoff med at samfunn under – og da kanskje spesielt Hoffes egne forståelse av – økonomisk liberalisme var best egnet til å unngå krig, mens krig og krigspropaganda ville finne spesielt fruktbar jord i totalitære (merk: sosialistiske) samfunn, Hoff argumenterer derfor:

«socialisme innebærer en sterk maktconcentrasjon på en enkelt eller noen få menns hender, hvilket både av psykologiske og politiske grunner fører til cæsarisme og diktaturmentalitet, som videre betyr økende chancer for krig»¹⁸⁸

Dette sitatet eksemplifiserer videre mitt poeng:

«Av de forskjellige sammenligninger som er trukket mellem privatkapitalisme og socialisme vil fremgå at socialisme både som politisk og økonomisk system betyr en langt større trussel mot freden enn privatkapitalismen»¹⁸⁹.

Men selv om Hoff argumenterer for «privatkapitalismens» og liberokratiets fordeler, var han ikke av den mening at samfunn med økonomisk frihet ikke også måtte overvinne noen

¹⁸⁷ Hoff, *Fred og fremtid*, 1945, s. 395.

¹⁸⁸ Hoff, *Fred og fremtid*, 1945, s. 387.

¹⁸⁹ Hoff, *Fred og fremtid*, 1945, s. 387.

få utfordringer. Hoff bruker en stor del av argumentasjonen sin om mulighetene og viktigheten av å oppnå såkalt «seksuell lykke», men denne argumentasjonsrekken er i særdeles liten grad interessant for denne oppgaven utover at det kan påpekes at argumentasjonen er noe freudiansk i den forstand at dette er noe som er underliggende i bevisstheten og som må adresseres. Mer relevante var hans meninger om næring og anerkjennelse. Den beste måten å sikre maksimal mengde næring for mennesker var ved å tillate et fritt næringsliv:

«Den mest rasjonelle måte å utnytte verdens ressurser og dermed skaffe den maksimale mengde næring til menneskene er å *tillate et fritt næringsliv*, som altså igjen viser sig å være et velegnet redskap i arbeidet for freden.»¹⁹⁰

Videre argumenterer Hoff for at anerkjennelse var et konsept med to sider, den ene relatert til misunnelse – som vanligvis ble drevet av det faktum at et samfunn inneholder forskjellige sosiale lag. Dette var umulig å endre. Men det fantes en løsning: å lære barn fra tidlig alder at det er forskjeller i talenter og rangering og at det finnes vinnere og tapere. Folk aksepterte dette i idretten og de burde akseptere det i samfunnet også, og derved bli mer tolerante, da de da ville forstå at dette bare var en del av den naturlige orden¹⁹¹.

I et samfunn med merkbar ulikhet var en viss grad av arbeidsledighet uunngåelig. Løsningen ble å lære folk at arbeidsledighet ikke var skammelig, men en nødvendighet, og en forutsetning for at økonomien skulle fungere. Arbeidsledighet var selvsagt en påkjenning for de som ble rammet, men dette kunne også løses ved å tilby dem terapi:

«Mentalhygieniske tiltak av denne typen kan bidra sterkt til å redusere friksjon, misnøye og aggresjon, og er derfor et viktig verktøy for å eliminere krig»¹⁹²

Dette var kort sagt Hoff's oppskrift for å unngå krig. I stedet for det datidens politiske venstreside så på av koblinger mellom kapitalisme og krig, mente Hoff at krig har med avvik fra liberalisme å gjøre. Han henviser til at opprustningsindustri, imperialisme, kolonialisme og handelssamkvem ikke er «generelle krigsårsaker». For Hoff er den beste forsikring mot krig i privatkapitalisme, frihandel og et liberokratisk samfunn. Boka gir inntrykk av en mann med en sterk tro på «den nye» liberalisme som løsningen på alle problemer. Dette kan muligens forklare hans fordømmelse av all slags politikk som ikke garanterte full frihet. Det forklarer også hvorfor

¹⁹⁰ Hoff, *Fred og fremtid*, 1945, s. 395, min egen kursivering.

¹⁹¹ Hoff, *Fred og fremtid*, 1945, s. 399.

¹⁹² Hoff, *Fred og fremtid*, 1945, s. 404.

sosialdemokrati – og de fleste andre demokratiske tilnæringer som ikke sto for en *total liberalisme*, inkludert flere av de ikke-sosialistiske partiene i Norge – bare kunne betraktes som ulike grader av totalitarisme.

Men dette utgjør også et spennende paradoks. Kjos Fonn bemerker i hennes artikkel «Approaching an Abyss» at det kan virke som Hoff var et offer for det filosofen Hans Skjervheim har kalt «det liberale dilemmaet». Dette er en tanke jeg ikke er uenig med. I et essay fra 1968 hevder Skjervheim at ubegrenset liberalisme har en totalitær side fordi den krever at alle abonnerer på den – ellers ville de ikke vært ordentlige liberale. Hovedpersonen i Skjervheims eksempel «aksepterer og tolererer alt, så lenge det ikke strider mot hans grunnsyn: alle skal være frie, men innenfor den rammen han har definert»¹⁹³. Det er med andre ord former for liberalisme som er så ekstreme at de blir illiberale. Særlig i Hoff's lederartikler fra *Farmand* ser vi disse spenningene komme til syne.

Forholdet mellom liberalisme og demokrati er paradoksalt for Hoff. I Boken *Fred og Fremtids* appendiks «Demokrati eller ikke?» viser Hoff's nyliberale politiske linjes ambivalens med tanke på demokratiet. På den ene siden hviler begrunnelsen for demokratiske prosedyrer oftest på liberale forutsetninger. Vanlige liberale argumenter for demokrati spenner fra viktigheten av samtykke på grunn av individets moralske forrang, til rollen som kritisk argument og mangfoldet av meninger for oppdagelsen av sannhet. På den annen side blir liberale institusjonelle ordninger, som maktfordeling og rettsikkerhet, tolket som begrensninger på demokratiet, om enn nødvendige dersom demokratiet ikke skal undergrave seg selv. Paradokset oppstår fra det faktum at liberalismen gir et filosofisk grunnlag for å betrakte demokrati som den eneste gyldige rettskilden, samtidig som den tilsynelatende appellerer til en høyere lov for å begrense selve demokratiet.¹⁹⁴ Dette eksemplifiseres best ved at Hoff mener at regjeringen som en eksekutiv myndighet bør utpekes av et statsoverhodet. Regjeringen skal selvfølgelig stå fullt ansvarlig overfor nasjonalforsamlingen, men nasjonalforsamlingen «velges av kommunevalgte ordførere og viceordførere og trer bare sammen i korte sesjoner for å gi lover, bestemme budjettes størrelse og kontrollere regjeringen»¹⁹⁵.

Interessant nok delte ikke Hoff en ubetinget støtte til det representative demokratiet slik vi forstår og kjenner det. For ham var «de liberale ideene» om individuelle rettigheter og friheter og rettsstaten viktigere enn den «demokratiske ideen» om folkelig suverenitet. Demokratiets

¹⁹³ Skjervheim, H, *Det liberale dilemma og andre essays*, Oslo: Tanum, 1968, s. 13.

¹⁹⁴ Hoff, *Fred og Fremtid*, s. 460-494

¹⁹⁵ Hoff, *Fred og Fremtid*, s. 494

svakhet er «at det ikke gir noen sikkerhet for at de ‘beste’, ‘verdige’ og ‘kyndigste’ kommer i spissen»¹⁹⁶. Ifølge Hoff er en av demokratiets hovedfeil at det forveksler likhet for loven med likhet i alle henseender. Spesielt garanterer ikke demokratiet at de mest kompetente menneskene vil bli satt til ansvar for samfunnet, og derfor så han for seg et «liberokrati» som ville kombinere liberalisme med aristokratiske elementer.¹⁹⁷

Omfanget av denne oppgaven forhindrer meg dessverre å ha med alle de analyser som kommer frem i *Frem og Fremtid – liberokratiets vei*. Jeg mener allikevel at jeg har hentet og sett på viktige bestanddeler for å forstå substansen av det som demrer i verket.

6.3 Liberal, men ikke i en kulturell forstand

Avslutningsvis i dette kapitlet skal jeg kort gjøre rede for de andre spenningene som kommer til syne i Hoff's liberalisme. Og for å gjøre dette, er det best å få eksemplifisert dette ved å bevege oss tilbake til *Farmand*.

Det skal bemerkes at Skjervheims essay inkluderte alle typer liberalisme – inkludert det vi kan kalle «kulturliberalisme» – og Skjervheim argumenterte for at det liberale dilemmaet også rammet de mest konsekvente kulturliberalistene. Det er imidlertid lite som tyder på at Hoff var liberal i ordets kulturelle forstand¹⁹⁸, men dette beviser bare poenget. Det skal først sies at *Farmand*, med Hoff i redaktørsetet i alle fall, var relativt blottet for andre liberale strømninger som i det minste hadde begynt å prege perioden fra 1960-tallet – og i dette underkapitlet kanskje best eksemplifisert med språkdebatten og kvinnefrigjøring.

Allikevel blir Hoff betegnet som «kvinneelsker» i både boken som er utgitt i anledning hans 80-årsdag, *Tanker og idéer*, men Hoff nevner også dette selv i et radiointervju hos NRK i 1959¹⁹⁹. Hoff svarer for så vidt på kritikk av *Farmand* allerede i 1953, når Pastor Leif Kr. Tobiassens spør så elskverdig om *Farmand* kan ha seg frabedt «seksuelt svineri» svarer Hoff om hvorfor de har sensuelle blikk på kvinnen:

«Vi har for øvrig også en annen, om enn mere verdslig grunn. «Farmand» har stor respekt og beundring for kvinnen. Ingen liker å bli oversett, og vi er enig med franskmennene i at den lille hentydning til kjønn

¹⁹⁶ Hoff, *Fred og Fremtid*, s. 494

¹⁹⁷ Hoff, *Fred og Fremtid*, s. 460-479.

¹⁹⁸ Kjos Fonn, Birgitte, “Approaching an Abyss”: Liberalist Ideology in a Norwegian Cold War Business Paper

¹⁹⁹ Hoff, Trygve J.B. «Hva jeg mente og hva jeg mener», radiokåseri holdt nov. 1959, NRK, gjengitt i *Tanker og Idéer*.

– selv den lett lascive – i realiteten er et kompliment til kvinnen, da den viser at man ikke har glemt hennes eksistens.»²⁰⁰

Kvinnene var alltid svært få og langt mellom, og de ble for det meste funnet i vitser eller tegneserier – som tøyelige, blonde sekretærer eller enda mer tøyelige, pelskledd, misfornøyde, middelaldrende koner.²⁰¹ Og svært få andre steder. Riktignok ble de sluppet til en gang iblant i debattsidene, og noen ganger gjennom utdrag av litterære bøker – som for eksempel forfatteren Ayn Rand. Det kommer allikevel godt til synet når man saumfarer *Farmand* at *Farmand* ikke bare var et tidsskrift av forretningsfolk og økonomer for forretningsfolk og økonomer – det var også et tidsskrift av menn *for menn*. Så kan man alltså argumentere at situasjonen som er gjengitt i denne oppgaven ikke er representative for kvinnesynet, da mye av kvinnefrigjøring først skjedde på 1970-tallet i Norge, men da er det påfallende at representasjon av kvinner ikke endres merkverdig i *Farmand* i hele mitt tekstutvalg. Et siste poeng: det er også selvfølgelig mulig at *intensjonen* til Hoff og *Farmand* var ment vel og at de rett og slett manglet ordforrådet rundt tematikken slik vi har i dag, men da møter vi motargumentet om at hvis så hadde vært tilfellet, er ikke det noen unnskyldning for å ikke slippe kvinner til ellers i magasinet.

Hoff motsatte seg faktisk flere tiltak som var liberale i en kulturell forstand. Og et særlig godt annet eksempel er debatten om en ny og mer moderne rettskrivingsnorm på 1950-tallet. Etter 400 år under dansk styre var Norges offisielle skriftspråk kommet til å bygge på dansk (bokmål). Som en del av demokrati- og selvstendighetsbevegelsen på 1800-tallet ble det konstruert et nytt skriftspråk, mer basert på norsk (nynorsk). På 1900-tallet ble det forsøkt å slå de to sammen til såkalt «samnorsk», og heftige debatter om dette fant sted i etterkrigstidens tiår. Og etter at Stortinget hadde en stortingsdebatt om *Framlegg til læreboknormal 1957*²⁰² høsten 1958, hvor denne reformen ble vedtatt som grunnlag for en ny læreboknormal – mot Høyres stemmer – hadde Hoff dette å si:

«Så vedtok da Stortinget at norske barn for fremtiden skal undervises i et norsk som ingen – selv ikke i Stortinget – ville våge å kalle morsmål. Ibsens og Hamsuns, Garborgs og Duuns sprog skal vike for ‘Språknemdas’»²⁰³.

²⁰⁰ Hoff, Trygve J.B., som svarer Pastor Leif Kr. Tobiassens debattinnlegg «Seksuelt svineri?» i *Farmand* nr. 10, årgang 58, 07. mars, 1953

²⁰¹ «Hjørnet», *Farmand*, nr. 12, årgang 68, 23. mars 1963.

²⁰² For mer om språkdebatten, se Store Norske Leksikon, s.v. «Rettskrivingsreforma av 1959», kan leses her: https://snl.no/Rettskrivingsreforma_av_1959

²⁰³ Hoff, Trygve J.B. «Sprog og stab» i *Farmand*, nr. 41, årgang 63, 11. oktober 1958.

Hoff var sterkt imot ikke bare denne reformen, men også mot at folk aksjonerte for dette og for andre saker han ikke anerkjente.²⁰⁴ Det interessante er imidlertid innslaget av alarmisme også i hans argumentasjon mot rettskrivingsreformer, og den kulturkonservatismen den viser: «Samnorsk vil bidra til at nordmenn fortsetter på veien til å bli et sludderfolk»²⁰⁵, skrev Hoff. For Hoff var reformen farlig både i kulturell og nasjonal forstand: for det første fryktet han at den ville påvirke vitenskapens presise språk – men han påpekte også at språket var en av de viktigste faktorene for å binde en nasjon sammen.

Det er naturlig å se hans motstand – eller likegyldighet, som når det gjelder kvinners frigjøring – til kulturell endring i sammenheng med hans frykt for forfall den vestlige sivilisasjonen. Hans kraftfulle ordlyd når det gjaldt kulturelle spørsmål indikerer at han betraktet ikke bare bortfallet av økonomisk liberalisme, men også fremveksten av mer kulturell liberalisme som en trussel mot verden slik han kjente og foretrakk den. Det kan ha vært gode grunner for hans fordømmelse, men det tyder også på at når det gjaldt kulturspørsmål var ikke Hoff særlig støttende for det mangfoldet han fremmet ellers i næringslivet.

²⁰⁴ Kjos Fonn, Birgitte, “Approaching an Abyss”: Liberalist Ideology in a Norwegian Cold War Business Paper

²⁰⁵ Hoff, Trygve J.B. «Sprog og stab» i *Farmand*, nr. 41, årgang 63, 11. oktober 1958.

7 Konklusjoner og sluttkommentarer

Så hvilke konklusjoner kan vi da dra ut av dette? Vi kan selvfølgelig ikke trekke den konklusjon at det er dette nyliberalismen som ideologi *egentlig* handlet om, basert kun på disse tekstutdragene og Hoff's bok *Fred og Fremtid – liberokratiets vei*. Men vi kan i det minste antyde at det var dette *en* av de *forskjellige* nyliberalismene som ideologi handlet om – og da kanskje spesielt særlig den norske.

Ut av de tekstene jeg har valgt å inkludere i oppgaven min, kan vi fatte at nyliberalismen som Hoff fremmet først og fremst var en sjanse for Hoff å kjempe for fritt næringsliv og for økonomisk frihet som en forutsetning for den politiske friheten slik han argumenterer for i sitt manifest *Fred og Fremtid*. Dette kommer godt frem i hans lederartikler i *Farmand* først og fremst som angrep på Arbeiderpartiet og sosialdemokratiet som en helhet – herunder også tanker om kollektivismen. Men også de borgerlige partiene – og særlig Høyre og Venstre – fikk gjennomgå Hoff's skarpe penn. For Hoff kommer det altså frem en særlig sammenheng mellom hans tanker om økonomisk frihet og politisk frihet, og sosialdemokratiet og de borgerlige politiske partiene som svikere av frihetskampen. Som jeg har vist i denne oppgaven, er Hoff som redaktør tett involvert i det som skjer i sin egen samtid. Her var Hoff og hans næringslivsmagasin et toneangivende organ i opposisjon og en av få konsekvente motstandere til den politikken som til enhver tid var førende. Hoff's kritikk var polemisk og ofte var den basert på hans egne teoretiske samfunnssystem som han kalte *liberokrati*.

Advarslene som Hoff kom med for de ikke-sosialistiske partiene, endte heller ikke med å bli helt sanne. Høyre, blant annet, utviklet seg aldri i den retningen som Hoff advarte mot. Partiet var, riktignok, preget av en spenning mellom frimarkedsliberalisme og den sosialt ansvarlige konservatismen – best eksemplifisert i denne oppgaven om debatten rundt Burke – men Høyre ble aldri sosialistiske eller *halvsosialistiske*, strengt talt tok de til slutt den veien som Hoff helst ville at de skulle ta. Men dette uten drahjelp fra *Farmand* og Hoff.

Jeg har også prøvd å undersøke mer helhetlig hva Hoff's politiske prosjekt *egentlig* var, og har gjort godt rede for spenningene som kommer frem i hans liberalisme, som for eksempel vedrørende hans relative kulturkonservative tilnærming, hvor det ellers i det norske samfunnet var mer radikale kulturliberalistiske tilstrømminger, og forholdet mellom Hoff's liberalisme og demokrati.

Jeg har i denne masteroppgaven rettet på en del faktuelle feil og halvsannheter. Mange av disse påstandene som har blitt rettet på, bunner i grunn fra Arild Sæthers og Tore Jørgen

Hanischs artikkel «Den glemte avhandling» fra *Praktisk økonomi & finans*, 15. november, 2005 og av Tord K. Eids artikkel «Den glemte økonomen: Trygve J.B. Hoff - En motpol til Frisch» fra *Observatør* #1, 2007. Det er interessant at disse artiklene blir brukt mye i det lille som skrives om Hoff, da Hanisch og Sæther selv poengtere at artikkelen ikke ble godkjent i *Økonomisk forum* da artikkelen var «svært kontroversiell» og at de fleste utsagnene var polemiske og måtte fjernes. De valgte heller da å sende den videre til en annen tidsskrift – men ingen av dem var tidsskrifter med historie, idéhistorie, økonomihistorie eller samfunnshistorie som uttalt mål. Både Sæther og Hanisch hadde en forkjærlighet for Hayek og hadde som akademisk prosjekt å avskrive den såkalte «Osloskolen» i økonomi. Dermed kan det anses som at deres artikkel om Hoff prøver å gjøre Hoff til noe mer enn det han faktisk er. I nyere tid er det også skrevet litt om Hoff av Lars Nordbakken. I boka *Liberale tenkere for vår tid* fra 2017 plasserer Nordbakken Hoff sammen med andre store liberale personligheter som Friedrich Hayek, Wilhelm Röpke, Milton Friedman, Karl Popper og Amartya Sen. Men Nordbakken er ansatt i tenketanken *Civita*²⁰⁶ og leder av organisasjonskomiteen for *Mont Pèlerin Societys* 75-års jubileumsmøte i Oslo 2022 og er i likhet med både Sæther og Hanisch ekstremt politisk farget i favør Hoff's politiske prosjekt, dog skal det sies at Nordbakken er noe mer nøktern i hans fremstilling av Hoff. Men mange av hans påstander er basert på den noe feilaktige artikkelen fra Sæther og Hanisch. Alle disse bidragene er derfor forsøk på å gjøre Hoff til *noe mer* enn det han faktisk var.

Det ser også ut til at flere av dem har kun lest tekster fra Hoff i samleverket *Tanker og idéer* – som er et utvalg av Hoff's egne tekster utgitt som et kompendium i anledningen hans 80-årsdag året 1975 – og selv om disse må anses som særlig representative, kan det allikevel gi et noe feilaktig inntrykk av hva Hoff *faktisk* skrev og ikke det han ville at folk skulle tro at han skrev. Man må anta at dette samleverket var et forsøk fra Hoff på å skape sitt egen ettermæle. Best eksemplifisert er det fra Hoff's overtagelse av *Farmand* årene før krigsutbruddet. Her kommer han med mange prognoser, hvor – riktig nok – noe av dem viste seg å bli sanne. Men disse gir allikevel et feilaktig inntrykk av Hoff som en spåmann som hadde rett hele veien, når man enkelt kan se i utgavene av *Farmand* fra årene 1935–1940 at dette ikke alltid var tilfellet – da de aller fleste «spådommene» ikke ble sanne.

²⁰⁶ *Civita* er en borgerlig og liberal tenketank, etablert i 2003. De er partipolitisk uavhengig og fungerer som en arena for formidling av politiske idéer på viktige samfunnsområder. *Civita* er finansiert med bidrag fra næringslivets organisasjoner og private bedrifter, i tillegg til Liberalt Forskningsinstitutt, som er en fortsettelse av *Libertas* – som var med å finansiere *Farmand* i sin tid.

Sånn sett blir Hoff – i det lille som skrives om ham – ofte trukket mer inn i vår egen tid enn i sin egen. Og i disse artiklene blir Hoff ofte opphøyd til en filosofisk-økonomisk teoretiker, i stedet for å bli sett på som en kommentator, debattant og en opposisjonell i sin egen tid. Dette blir ofte glemt, og litteraturen rundt ham legger vekt på nettopp dette filosofi-økonomiske aspektet og høyner Hoff opp til andre store tenkere som Popper og Hayek, når han riktignok først og fremst var en redaktør som malte og malte om næringslivets frihet og hadde sitt virke som en redaktør som var opptatt av dag-til-dag spørsmål. Hoff er en glemt norsk skikkelse som så det store i det lille – som, for eksempel, hvor autoritært datostempling av både egg og melk kunne være, og tanker om hva dette kunne lede til i siste instans. Hoff har blitt kalt «den glemte økonom», men det er kanskje mer korrekt å kalle ham «den glemte samfunnsdebattant» som bedrev kontinuerlig polemikk og var en urokråke i den norske politiske diskurs gjennom sitt næringslivsmagasin *Farmand*. Og når vi nå studerer han, er det kanskje mer korrekt å tenke på ham slik enn som den store nyliberale teoretikeren i Norge.

Det kan være mange forskjellige grunner til hvorfor Hoff har gått i glemmeboken. En av grunnene kan være at Hoff riktignok ble regnet som en motpol til Frisch, og at det derfor er vanskelig å argumentere mot at dette kanskje var en utløsende årsak til Hoff's relativt ukjente status i nyere tid – Frisch var jo, tross alt, en mye mer innflytelsesrik økonom i etterkrigstiden. Dog blir det nok noe voldsomt å påstå at grunnen til at Hoff har blitt glemt er på grunn av akademisk kamp og politisk uenighet på Universitetet i Oslo.

Selv om Hoff ikke skrev flere lengre bøker, greide han allikevel å få næringslivsmagasinet *Farmand* til og nå et opplag på rundt 30 000 eksemplarer – det er et antall som ikke er ubetydelig i norsk etterkrigstid. Gjennom Hoff's videreføring av tekster i *Farmand* fra tenkere og økonomer fra *Mont Pèlerin Society* til den gjengse nordmannen i ettertidskrigen, mener jeg at Hoff fortjener videre undersøkning i norsk idéhistorie.

Hoff debatterte også selveste daværende stortingspolitiker og tidligere statsminister Einar Gerhardsen i Studentersamfunnet i Oslo lørdag 19. januar 1952. Selv om vi i dag kan fnyse litt av dette, var det allikevel en mye større begivenhet i denne perioden. Dette var en stor begivenhet som ble skrevet en del om i de forskjellige avisene i Norge i ettertiden²⁰⁷. Det utdypende standpunktet som skulle debatteres var om Arbeiderpartiets politikk førte til mer frihet eller diktatur – i likhet med det Hoff polemiserer i *Farmand*. Dette kan være et tegn på at Hoff var i alle fall *noe kjent* og allerede på 50-tallet hadde et viss renommé.

²⁰⁷ Se, for eksempel, *Fremover*, torsdag 24. januar, 1952; *Bergen Arbeiderblad*, mandag 25. februar 1952.

En ting er sikkert etter en studie av Trygve J.B. Hoff's tekster, og det er at det har blitt skrevet svært lite *om* ham. Dette finner jeg svært merkelig, spesielt med tanke på det faktum at i festskriftet *Tanker og idéer* inneholder en ekstremt lang og bred *tabula gratularoria* innledningsvis.²⁰⁸ Gratulasjonene er ikke på mindre enn 10 hele tospaltete sider, og i den inneholder det en rekke kjente personligheter fra de mange forskjellige områder av både det norske og det internasjonale samfunnet. I den finnes det nobelprisvinnere, filosofer, jurister, politikere, journalister, forfattere, skuespillere, kunstnere, næringslivsledere, økonomer og – ja, til og med en norsk fotballspiller! Det må sies at det tilhører de mange kuriositetene å finne en norsk personlighet som har mottatt gratulasjoner fra Per Aabel og Liv Ullmann på den ene siden, og Karl Popper, Peter Wessel Zapffe og Friedrich Hayek på den andre. Dette kan vitne til en viss bredde man fant i *Farmands* ukentlige spalter, men det vitner kanskje mest om Hoff's engasjement, kjennskap og påvirkning langt utenfor sin egen redaktørrolle.

Det er noen temaer jeg tror ville være interessante å se nærmere på angående Hoff og hans tekster, som hvordan tekstene hans gir uttrykk for et spesifikt frihetsbegrep eller hvordan tekstene hans fremstiller forestillinger om en gruppeidentitet eller -karakter («de virkelige frihetselskende nordmenn» og «de som faktisk forstår økonomi»). Dette er noe jeg skal se nærmere på senere.

Mine funn og tolkninger har blitt diskutert i de forskjellige kapitlene, men det er noe som ble klart for meg som var utenfor rammen av denne masteroppgaven, som kan være av interesse for forskning senere:

For eksempel har det kommet frem at Hoff i sin tid før stiftelsen av *Mont Pèlerin Society* i 1947 prøvde – og riktignok feilet – med å lage et lignende nettverk i Norge med *norske* nyliberalister året tidligere. Hvem var disse menneskene og hvorfor ble de ikke enige om et program og plan for å påvirke det norske samfunnet i den «riktige» retningen de så for seg? Hva hadde dette å si for Hoff's bidrag til stiftelsen av selve *Mont Pèlerin Society*?

Jeg fant også ut i mine undersøkelser før jeg skrev denne oppgaven at Hoff hadde utdypende brevvekslinger med, spesielt, Hayek over en lengre periode. Disse brevene er dessverre ikke offentlig tilgjengelig, så her måtte man både fått innsyn i Hoff's private arkiver her i Norge – som er en noe krevende prosess, og også tatt en studietur til USA for å få tilgang til Hayeks egne fysiske arkiver. Dette er selvfølgelig mulig, men ikke innenfor rammene som ble gitt for denne masteroppgaven. Men hva var det disse to herremennene skrev om og i hvilken grad hadde det påvirkning på hva de ellers gjorde, og kanskje spesielt Hoff i norsk

²⁰⁸ Hoff, *Tanker og idéer*, 1975, v–xv

offentlighet og *Farmand* som politisk prosjekt? Hvem kom med hvilke idéer og hvordan påvirket de hverandre? Kan det være slik at Hoff har hatt en større påvirkning på «nyliberalismen» som helhet enn det som egentlig kommer frem gjennom hans arbeid i *Farmand* og som hans rolle i norsk offentlighet?

Men to spørsmål gjenstår fortsatt i slutten av denne oppgaven: ble holdningene og det politiske synet til Hoff som er gjengitt i denne oppgaven til en viss grad utbredt og innflytelsesrik? Det er dessverre vanskelig å konkludere. Mjøset peker på at den nyliberale ideologien som etter hvert vant terreng i norsk politisk diskurs var annerledes enn idéene som ble fremmet av Hoff i *Farmand*.²⁰⁹ De var mer pragmatiske og sto mer i gjeld til de makroøkonomiske idéene utviklet av Ragnar Frisch og hans medøkonomer i de første etterkrigsårene.²¹⁰

Og det siste spørsmålet som gjenstår: er det formålstjenlig å skrive om historiske fotnoter, og glemte økonomer og redaktører som levde på 1900-tallet? Det synes jeg det er klokt å utsette og gi et endelig svar på. Kanskje er det litt kjedelig som en konklusjon, men kanskje mer sannferdig og nøyaktig.

²⁰⁹ Mjøset, Lars, «Nyliberalisme, økonomisk teori og kapitalismens mangfold» i *Agora*, 29, nummer 1, 2011.

²¹⁰ Innset, Ola, *Markedsvendingen*, 2020, s. 76

Litteraturliste

Digitalarkivet, *Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des SD, RA/RAFA-5969/F/Fa/Faa/L0003: Fangeprotokoll. - Gefangenen-Buch B. Fangenr. 2601-5500, 1942*, kan leses her <https://media.digitalarkivet.no/view/105990/7> (besøkt 08.april. 2022).

Bakke, Egil «Trygve J.B. Hoff – et hundreårsminne». *Aftenposten*, 12. november 1995. Arkivert fra originalen 25. september 2011. Kan leses her: <https://web.archive.org/web/20110925112556/http://tux1.aftenposten.no/bakgr/kronikk/nov95/1112kron.htm>

Brodersen, Arvid. «Forord» i Trygve J. B. Hoff. *Tanker og idéer*, (s. XIX–XXIII). Oslo: Aschehoug, 1975.

Bromley & Shupe, *Anti-cultism in the United States: Origins, Ideology and Organizational Development*, 1995

Butler, Eamonn. *Fredrik A. Hayek – hans betydning for politisk og økonomisk tenkning*, Civita: Oslo, 2004

Dahl, Hans Fredrik (Red.) *Norsk presses historie: 1-4 (1660-2010). B.2: Parti, presse og publikum: 1880-1945*, Universitetsforlaget, 2010.
——— *Norsk presses historie: 1-4 (1660-2010). B.3: Imperiet vakler: 1945-2010*, Universitetsforlaget, 2010.

Dyrendal, Asbjørn; Emberland, Terje. *Hva er konspirasjonsteorier*, Universitetsforlaget, 2019

Economic Journal, vol. 50,1940 (Juni-september).

Eriksen, Trond Berg; Hompland, Andreas; Tjønneland, Eivind. *Et lite land i verden – norsk idéhistorie bind VI*, red: Trond Berg Eriksen og Øystein Sørensen, Aschehoug: Oslo, 2003

Fairclough, Norman, *Discourse and social change*. Cambridge: Polity Press. 2016

Finne-Grønn, S.H. *vestlandske slegt Sundt*. Christiania: Malling, 1916

Hafstad, «Konservatismen og friheten II» i *Farmand*, nr, 12/13, 1956

Hanisch, Tore Jørgen; Sæther, Arild, «The Forgotten Dissertation: Trygve J. B. Hoff, "Economic Calculations in the Socialist Society"» i *History of Economic Ideas*, 2003, vo. 11, no. 3. (2003), s. 43-73
——— «Den glemte avhandling – «Trygve J.B. Hoff: Økonomisk kalkulasjon i sosialistiske samfund»» i *Praktisk økonomi & finans*, s. 77-87, 15. november 2005.

Hanssen, «Ved Farmands bortgang», *Aftenposten* 30. januar 1989

- Hoff, Trygve J.B.** «Thagaards evigvarende depresjon», leder i *Aftenposten*, 7/11, 1934
- «"Farmand"s program - næringslivets frihet», *Farmand*, Nr. 40, 1935
- «Om Liberalisme», *Farmand*, Nr. 22, 1936
- *Økonomisk kalkulasjon i sosialistiske samfund*, Aschehoug: Oslo, 1938
- «Demokrati og moderne liberalisme» i *Farmand*, nr.44, 1939
- *Fred og fremtid – liberokratiets vei*, Oslo: Aschehoug & co, 1945
- «Det er ikke nokk» i *Farmand*, nr 10, årgang 53, 6. mars 1948.
- «Spør folket!» i *Farmand*, nr. 5, årgang 53, 31. januar, 1948
- «Subsidier og stabilisering» i *Farmand*, nr.44, årgang 53, 30. oktober 1948
- *Farmand*, 1. mars 1952, som gjengitt i Hoff, *Tanker og Idéer*, 1975, s. 201.
- «Pirat-flagget tiltopps» i *Farmand*, nr. r, årgang 58. 17. januar 1953.
- som svarer Pastor Leif Kr. Tobiassens debattinnlegg «Seksuelt svineri?» i *Farmand* nr, 10, årgang 58, 07. mars, 1953
- «Overgrep» i *Farmand*, nr 5, årgang 58, 31. januar 1953.
- «Det summer av juss» i *Farmand*, nr. 11, årgang 58, 14. mars 1953.
- «Den neste horisont» i *Farmand*, nr. 23, årgang 58, 6. juni. 1953
- «På diktaturets vei» i *Farmand*, nr 25, årgang 58, 20. juni 1953.
- «Hvem dreper konkurransen!» i *Farmand*, nr.40, årgang 58, 3. oktober 1953.
- «– Før det er for sent» i *Farmand*, nr. 41, årgang 58, 10. oktober 1953.
- «Et villedet folk» i *Farmand*, nr. 42, årgang 58, 17. oktober 1953
- «Det gamle Venstre – og den nye liberalisme» i *Farmand*, nr. 49, årgang 58, 1953.
- «Presse og demokrati» i *Farmand*, 30. juli 1949 som gjengitt i *Tanker og idéer*.
- «Prinsipper, ikke kjepphester» i *Farmand*, nr. 02, årgang 58, 10. januar 1953.
- *Farmand*, 22. mai 1954, som gjengitt i Hoff, *Tanker og Idéer*, 1975, s. 203.
- «Frihet er den beste ting» i *Farmand*, nr. 9, årgang 63, 1. mars 1958.
- «Den politiske diskusjon» i *Farmand*, nr. 10, årgang 63, 8. mars 1958.
- «Stat, rett og individ» i *Farmand* nr.12, årgang 63, 22. mars 1958.
- «Snedig sosialisering» i *Farmand*, nr. 37, årgang 63, 13. september 1958
- «Farlig flirt» i *Farmand*, nr. 40, årgang 63, 4. oktober 1958.
- «Sprog og stat» i *Farmand*, nr. 41, årgang 63, 11. oktober 1958.
- «Hva jeg mente og hva jeg mener», radiokåseri holdt nov. 1959, NRK, gjengitt i *Tanker og Idéer*.
- «Vendetta på høyre fløy» i *Farmand*, nr. 13, årgang 68, 30. mars 1963.

- «Spionasje eller kontra» i *Farmand*, nr. 27, årgang 68, 6. juli 1963
- «Løfte-konkurransen» i *Farmand*, nr. 38, årgang 68, 21. september 1963
- «Samfunnsfare nr. 1» i *Farmand*, nr. 39, årgang 68, 28. september, 1963.
- «Avledningsmanøvrer» i *Farmand*, nr. 44, årgang 68, 2. november 1963
- *Trygve J. B. Hoff: Tanker og idéer*, redigert av Arvid Bodersen, Oslo: Aschehoug & co, 1975

Hülsmann, Jörg Guido, *Mises: The Last Knight of Liberalism*, The Ludwig von Mises Institute, 2007

Innset, Ola. *Markedsvendingen – nyliberalismens historie i Norge*, Fagbokforlaget, 2020
 ——— *Reinventing Liberalism: The Politics, Philosophy and Economics of Early Neoliberalism (1920-1947)*, Springer International Publishing, 2020

Jensen, Jens P. *American Economic Review*, vol. xxix, no. 3, 1939 (September); University of Kansas.

Judt, Tony. *Postwar: A History of Europe Since 1945*, New York: Penguin Press. 2005

Jønsson, Bjørg. *Odd Eidem - en penn av honning, en penn av sennep*, Oslo: Koloritt, 2008

Kjos Fonn, Birgitte, «'Approaching an Abyss': Liberalist Ideology in a Norwegian Cold War Business Paper» i *Media and Communication*, 2018, Volume 6, Issue 1, s. 52–61

Koselleck, Reinhart, *The Practice of Conceptual History: timing history, spacing concepts, Cultural memory in the present*, Standford: Standford University Press, 2002.

Langslet, Lars Roar. *Konservatismens historie*, Oslo: Cappelen, 1975

Løvhaug, Johannes Waage. «Konservatisme mot liberalisme i *Farmand*» i doktorgradsavhandlingen *Minervas Kvartalsskrift og det prepolitiske*, Universitet i Oslo, 2012.

——— *Politikk som idékamp*. Oslo: Pax forlag, 2007

Løvold, Andreas. *Innenriks/utenriks: Den utvidede utenrikskomitéen som skaper og opprettholder av utenrikspolitisk konsensus*, masteroppgave, Universitetet i Oslo, 2002

Mirowski, Philip; Plehwe, Dieter, *The Road from Mont Pèlerin: The Making of the Neoliberal Thought Collective*, Harvard University Press, 2009

Mjøset, Lars, «Nyliberalisme, økonomisk teori og kapitalismens mangfold», publisert i *Agora*, volume 29, nummer 1, 19. juni 2011

——— «Trygve Hoff» i *Troen på markedet*, Red: Håvard Friis Nilsen og Chr. Anton Smedshaug, Res Publica, 2011, s. 163-196

Müller, Jan-Werner, «Fear and Freedom: On 'Cold War Liberalism'» i *European Journal of Political Theory*, vol 7, issue 1, 2008

- Nielsen, Håvard Friis; Smedshaug, Chr. Anton.** *Troen på markedet*, Res Publica, 2011
- Nordbakken, Lars**, «Hoff, Trygve J.B. – forfatterskapet», Civita, publisert 28.juni 2019.
Teksten er opprinnelig publisert i boken *Liberal tenkere for vår tid*.
——— *Liberale tenkere for vår tid*, Civita: Oslo, 2017
- Norsk biografisk leksikon**, s.v. «Einar Sundt» oppført som Einar Leschly Hansen Drejer Sundt, besøkt 14. april 2022. https://nbl.snl.no/Einar_Sundt
——— s.v. «Trygve J B Hoff», 07.04.22, https://nbl.snl.no/Trygve_J_B_Hoff
- Store Norske leksikon**, s.v. «Farmand», <https://snl.no/Farmand>, besøkt 12.februar 2022.
——— s.v. «Ellen Auensen», https://nkl.snl.no/Ellen_Auensen, besøkt 18.mars 2022.
——— s.v. «Rettskrivingsreforma av 1959», https://snl.no/Rettskrivingsreforma_av_1959
- Sandmo, Agnar**, *Samfunnsøkonomi – en idéhistorie*. Oslo: Universitetsforlaget, 2006.
- Shklar, Judith**. «The Liberalism of Fear». I Nancy L. Rosenblum (Red.), *Liberalism and the Moral Life*, 1989.
- Skagestad, Odd Gunnar**. *Frihetsbegrepet og empiriske studier: Hva skjedde med Hoff-Farmand-legenden?*, 2014, kan leses her <https://ogskagestad.net/FrihetOgEmpiriJuli14.pdf>
- Skjervheim, H**, *Det liberale dilemma og andre essays*, Oslo: Tanum, 1968
- Skre, A**. «Den store vestvendingen». I G. Hjeltnes (Red.), *Imperiet vakler. Norsk presses historie 1660–2010* (Vol. 3, s. 169–191). Oslo: Universitetsforlaget, 2010
- Skrede, Joar**, *Kritisk diskursanalyse*, Cappelen Damm Akademisk, 2017
- Slobodian, Quinn**, «Globalists: The End of Empire and the Birth of Neoliberalism», *PANOECONOMICUS*, 2019, Vol. 66, 5
- Sørensen, Øystein**, «Liberalismens historie i Norge – noen hovedlinjer», *Ideer om frihet*, nr. 1–2, 1991
- Tekrø, August Ågrimsson Næss**, *Frihetsbegrepet i norsk nyliberalisme*, bacheloroppgave, Universitet i Oslo, 2018
- Thorup, Mikkel. 2018**. «Taget Ud Af sammenhæng - Om Kontekst i Idéhistorie». *Slagmark - Tidsskrift for idéhistorie*, nr. 67 (Mars):77-108.
- Tribe, Keith**, «Liberalism and neoliberalism in Britain 1930-1980» i *The Road from Mont Pèlerin*, D. Mirowski & P. Phlewe (Red.), Boston, MA: Harvard University Press., s. 75–76
- Varvin, Kåre** «Minneord om Farmand», *Morgenbladet* 1. februar 1989

Wasberg, Gunnar Christie, *Fagpressen i Norge – et historisk perspektiv*, forskningsrapport. Arkivert og kan finnes her:
<https://web.archive.org/web/20061007175336/http://www.fagpressen.no/wasberg05.html>

Utrykte kilder:

- Mises til Hayek, brev datert desember 31, 1946; Grove City Archive: MPS files
- Hoff til Frisch, Nasjonalbibliotekets brevsamling 761b, 28.10.1938.
- Hoff til Friedman, Hoover Library and Archives, Friedman collection, Box 28, Folder 18
- *Hoff i Farmand - På kontorbesøk hos Hoff*, NRKs arkiv, 1976 (ikke lenger offentlig tilgjengelig hos NRKs arkiver)